

КӨПҚЫРЛЫ КЕЛІСІМ

ОСЫ АПТАДА ПРЕЗИДЕНТ ҚАСЫМ-ЖОМАРТ ТОҚАЕВ ПӘКІСТАНҒА БАРДЫ. МЕМЛЕКЕТТІК САПАР АЯСЫНДА БІРҚАТАР МАҢЫЗДЫ КЕЛІССӨЗ ЖҮРГІЗІЛІП, ЕКІ ЕЛ АРАСЫНДАҒЫ САЯСИ, САУДА-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ МӘДЕНИ-ГУМАНИТАРЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫ НЫҒАЙТУДЫҢ БАҒЫТЫ ТАЛҚЫЛАНДЫ.

ЕКІ ЕЛДІ НЕ БАЙЛАНЫСТЫРАДЫ?

2025 жылы Қазақстан мен Пәкістан арасындағы сауда айналымы 105,5 млн долларға жетті. Абсолют мәнде бұл көп деуге келмейтін көрсеткіш. Бірақ динамикаға зер салсақ, сауда қатынасына бір жылда күрт «жан біткендей» әсер қалдырады: 2024 жылға қарағанда саудасаттық көлемі шамамен екі есе өскен.

Ең қызығы – физикалық көлем азайған, тоннамен есептегенде – минус 16 пайыз, яғни 121,8 мың тонна. Ал ақшаға шаққанда керісінше 4,7 есе өсім байқалып, 56,4 млн долларға жеткен.

Экспорттың құрылымы да күрт өзгерген. Бұрын мүлде болмаған тауарлар саудалана бастады: өңделмеген ірі қара терісі, бұршақ, экскаватор, банкомат,

дәнекерлеу аппараты. Алайда негізгі тауар – мұнай. 98,7 мың тонна шикі мұнай – 2024 жылы Пәкістан мүлде сатып алмаған тауар. Бір жылда нөлден негізгі экспорттық позицияға дейін жеткен өнім саудадағы бетбұрыстың ең айқын белгісі болып отыр.

Статистикадағы ең экзотикалық санат та назар аудартап қоймайды. Пәкістанға бізден 100 тірі сәндік құс жөнелтілген. Қандай құс екені көрсетілмегенімен, мұндай құстарға тауыстан бастап бірқазанға дейінгі түрлі құстар жататыны белгілі. Мұндай тауарлар сауда

статистикасында сирек кездеседі, бірақ елдер арасындағы сауда-саттық тек мұнаймен шектелмейтінін көрсетеді.

Импортта жағдай – басқаша. Пәкістаннан сатып алынған тауар көлемі күрт өсіп, 66,7 мың тоннаға жеткен. Бұл 2024 жылмен салыстырғанда 2,4 есе көп.

Ал құны бар-жоғы 17,3 пайызға ғана өсіп, 49,1 млн доллар болған. Яғни, Қазақстан Пәкістаннан әлдеқайда көп, бірақ салыстырмалы түрде арзан тауарлар ала бастаған. Мұндағы басты тауар – 42,7 мың тонна картоп. Бір жыл бұрын импорт көлемі небәрі 318 тонна болғанын ескерсек, 134 есе өсім тіркеліп отыр. Статистика тілімен айтқанда, бұл – секіріс, ал экономикалық мағынада – ішкі нарықта теңгерім іздеудің белгісі. Сол сияқты, сары май импорты да 134 есе өсіп, символдық деңгейден нақты көлемге өткен.

Текстиль өнімдерінің импорты 41,5 пайызға өсіп, 890 тоннаға жетті. Теріден жасалған бұйымдардың импорты да 1,5 есе өскен. Бұл Пәкістанның дәстүрлі жеңіл өнеркәсіп экспорты Қазақстан нарығынан да ойып тұрып орын ала бастағанын көрсетеді.

Дегенмен барлық тауар санатында өсім байқалып отырған жоқ. Пәкістан мандариндері – 20 пайызға, күріші 21,4 пайызға азайған. Дәрі-дәрмек, сабын, сірке мен тамақ ауырғанын басатын мұз көмпиттер статистикасында да қысқару байқалады. Бұл тұтыну құрылымындағы, сондай-ақ жеткізу логистикасындағы өзгерістердің белгісі болуы ықтимал.

Жалпы, екі ел арасындағы сауда әлі де шағын болғанымен, ішкі логикасы айқындала бастады. Қазақстан қымбат әрі ықшам экспортқа, ал Пәкістан арзан әрі көлемді импортқа бет бұрғаны байқалады.

Жалғасы 2-бетте

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ КОМИССИЯ: АШЫҚ ДИАЛОГ ЖАЛҒАСАДЫ

5 АҚПАНДА КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ КОМИССИЯНЫҢ КЕЗЕКТІ ОТЫРЫСЫ ӨТТІ. ЖИЙНДА БҰҒАН ДЕЙІНГІ БАСҚОСУДА БАСТАУ АЛҒАН ТАЛҚЫЛАУ ЖАЛҒАСЫН ТАПТЫ. КОМИССИЯ МҮШЕЛЕРІ ӨЗ ҰСЫНЫСПІКІРІН ОРТАҒА САЛДЫ.

1995 жылы қабылданған қолданыстағы Конституция мен жаңа Ата Заң арасындағы мазмұндық, ұстанымдық, мағыналық, жаңашылдық, тілдік, редакциялық тұрғыдан айырмашылық біршама. Бұл туралы Мемлекеттік кеңесші Ерлан Қарин айтты.

– Жаңа Конституциядағы жаңа мәтінді жаста, үлкен де бірдей қабылдай алады. Бұл қоғам назарына талқылауға ұсынылған Конституцияның жаңа мәтінінің үлкен біржаңашылдығы және артықшылығы деп сенімді түрде айта аламыз, – деді ол.

Конституциялық соттың төрағасы Эльвира Әзімова жаңа Конституция жобасы бұдан әрі де жұртшылықтың қатысуымен, ашық түрде талқыланып отыратынын мәлімдеді.

– Қазір комиссия хатшылығына е-Өтініш платформасынан 4 мыңнан астам ұсыныс келгені белгілі болды. Қоғаммен жүргізіліп отырған бұл ашық диалог жалғасады. Комиссия мүшелері жаңа Конституция жобасының ережелерін алдағы уақытта да нақты, мазмұнды және кәсіби деңгейде түсіндіруді жалғастырады, – деді Эльвира Әзімова.

Бас прокурордың бірінші орынбасары Жандос Өмірәлиев Конституция жобасының әр нормасы анық әрі түсінікті болуы қажет екенін баса айтты.

– Комиссия қарауына Конституцияның 18-бабына қатысты бірқатар ұсыныстар келіп жатыр. Заңгерлердің мен мамандардың пікірінше, заң техникасы тұрғысында сұрақтар бар. Атап айтсақ, осы баптың 2-тармағында сот шешімінсіз адамды заңда көзделген мерзімінен артық ұстауға болмайды деп көрсетілген. Бұл – дұрыс жазылған мәтін. Дегенмен орыс тіліндегі аудармасында онда мерзімінен артық ұстау деген шешуші ұғым көрсетілмей қалған. Сол себепті кейбір мамандар сот шешімінсіз күдіктіні ұстау мүлдем болмайды деп түсіну қаупі бар екенін айтты. Яғни, қалыптасқан сот-тергеу тәжірибесі қиындыққа тірелуі мүмкін деген пікірлер бар, – деді ол.

«Әділ сөз» сөз бостандығын қорғау халықаралық қорының президенті Қарлығаш Жаманқұлова жаңа Конституцияда әрбір азаматтың мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың заңсыз әрекетінен немесе әрекет етпегенінен келген зиянды өтеу құқығы туралы норманы енгізуді ұсынды, деп айтты.

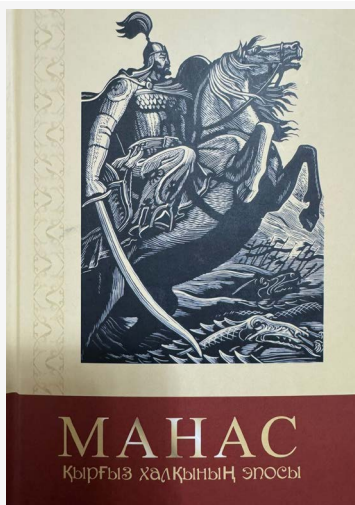
– Қазақстандықтар келген залал үшін өтемақы алуға тиіс. Егер азаматқа әділетсіздік жасалса, ол жұмсаған уақыты, ақшасы немесе тіпті жүйкесі үшін өтемақы алуы керек, – деді ол.

АҚ ОЛИМПИАДА: МҮЗҒА АЛАУ ЖАҚҚАН КҮН

АЙТА КЕТЕРЛІГІ, КОРТИНА-Д'АМПЕЦЦО ҚАЛАСЫ АРАҒА 70 ЖЫЛ САЛЫП, АҚ ОЛИМПИАДА ОЙЫНДАРЫН ЕКІНШІ РЕТ ӨТКІЗГЕЛІ ТҰР. БҰҒАН ДЕЙІН ЮНЕСКО МҰРАСЫНА ЕНГІЗІЛГЕН, АЛЬПІДЕГІ ЕҢ СӘНДІ КУРОРТ АЙМАҒЫ САНАЛАТЫН ӨЛКЕДЕ 1956 ЖЫЛҒЫ ҚЫСҚЫ ОЛИМПИАДА ОЙЫНДАРЫ ӨТКЕН БОЛАТЫН. ТАҒЫ БІР ЕСКЕРЕТІН ЖАЙТ, МҮНДАҒЫ ОЛИМПИАДА СТАДИОНЫНДА 1981 ЖЫЛҒЫ ДЖЕЙМС БОНД ТУРАЛЫ 12-ФИЛЬМ ТҮСІРІЛГЕН.

8»

МАНАС

Қырғыз халқының эпосы

МАНАСШЫ

ЖАҢА ЖЫЛДЫҢ ҚАРСАҢЫНДА ҰЛТТЫҚ АКАДЕМИЯЛЫҚ КІТАПХАНАДА КӨРНЕКТІ АҚЫН, ЖАЗУШЫ, ӘЙГІЛІ МАНАСШЫ БАЯНҒАЛИ ӘЛІМЖАНОВТЫҢ «АЙКӨЛДІҢ ЖОЛЫ. МАНАС ЖЫРЫНА САЛЫМ» АТТЫ КІТАБЫНЫҢ ТАНЫСТЫРЫЛЫМЫ ӨТТІ. ОНЫҢ АЛДЫНДА ҚЫРҒЫЗ ЕЛІНДЕ ДЕ ДҮРКІРЕП ӨТКЕНІН ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛДЕН ҚАРАП ОТЫРДЫҚ, АЙЫР ҚАЛПАҚТЫ АҒАЙЫНДЫ ДҮР СІЛКІНДІРГЕН КІТАПТЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ НЕДЕ? БІЗ ОСЫ ЖӨНІНДЕ АВТОРМЕН Әңгімелескен едік.

Жалғасы 5-бетте

ФРИЛАНС ФИЛОСОФИЯСЫ

БҰЛ ТЕНДЕНЦИЯНЫҢ ТІКТОК-ТА КЕҢ ЕТЕК АЛҒАНЫ ТАҢҒАЛАРЛЫҚ ЕМЕС, ӨЙТКЕНІ Z БҰЫНЫ «ЖҰМЫСҚА ҚАРСЫ ҰРПАҚ» РЕТІНДЕ БЕЛГІЛІ. СТАТИСТИКА БОЙЫНША ҰЛЫБРИТАНИЯНЫҢ Z ҰРПАҚТАРЫНЫҢ 49 ПАЙЫЗЫ ЖҰМЫС ОЛАРДЫҢ ӨМІРІНІҢ МАҢЫЗДЫ БІР БӨЛІГІ ЕМЕС ЕКЕНІН МӨЛІМДЕГЕН. БҰНЫҢ ДА СЕБЕБІ БАР. ҰЛЫБРИТАНИЯДА 1997 ЖЫЛДАН КЕЙІН ТУҒАНДАР ҰЙ БАҒАСЫНЫҢ РЕКОРДТЫҚ ӨСҮІН БАЙҚАҒАН ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАҒДАРЫС КЕЗЕҢІН БАСТАН КЕШІРІП КЕЛЕДІ.

6»

КӨПҚЫРЛЫ КЕЛІСІМ

Басы 1-бетте

КЕЛІССӨЗ ӨЗЕП – САУДА МЕН ИНВЕСТИЦИЯ

Сапар аясында Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев пен Премьер-министр Шахбаз Шариф шағын құрамда келіссөз жүргізді. Жиында тараптар біз талдап өткен сауда байланысы, сондай-ақ инвестициялық және мәдени-гуманитарлық ықпалдастықты нығайтудың бағыттарын талқылады. Сондай-ақ қос тарап өңірлік және халықаралық күн тәртібінде тұрған өзекті мәселелер туралы пікір алмасты.

Одан соң келіссөз екі ел делегацияларының қатысуымен, кеңейтілген құрамда жалғасты.

туралы бірлескен декларация өзара ықпалдастыққа жол ашатын маңызды тарихи межені айқындайтынын айтты. Мемлекет басшысының пікірінше, Астана мен Исламабад екіжақты байланыстар мен ынтымақтастыққа тың серпін беретін мүмкіндікке ие. Президент Пәкістанға үлкен делегациямен және сауда-экономикалық, инвестициялық ынтымақтастықты, сондай-ақ басқа да басым салалардағы ықпалдастықты арттыруға бағытталған нақты ұсыныстармен келгенін атап өтті. Кездесуде көлік бағыттарын өзара ұштастыруға ерекше мән берілді. Бұл – Қазақстанның негізгі басымдықтарының бірі. Еліміз Шығыс пен Батысты, Солтүстік пен Оңтүстікті жалғайтын тоғыз жолдың торабында орналасқан. Президенттің айтуынша, Қазақстан Орталық Азия елдерімен үйлесімді қарым-қаты-

қатынаста жұмыс істегіміз келеді, – деді Шахбаз Шариф.

Оның айтуынша, Пәкістан мен Қазақстанның сауда-экономикалық ынтымақтастықты, соның ішінде энергетика, өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, көлік, цифрландыру салаларындағы серіктестікті дамытуда әлеуеті жеткілікті. Премьер-министр екіжақты қарым-қатынастың барлық бағыты бойынша нақты әрі елеулі прогресс қажет екеніне назар аударды.

Одан соң Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев пен Пәкістан Премьер-министрі Шахбаз Шариф Қазақстан Республикасы мен Пәкістан Ислам Республикасы арасында стратегиялық серіктестік орнату туралы бірлескен декларацияға қол қойды.

ЕНДІП МЕЖЕ – МИЛИАРД ДОЛЛАР

Келіссөздердің қорытындысы бойынша қос тарап БАҚ өкілдерінің алдында сөз сөйледі. Мемлекет басшысы Пәкістан Премьер-министрі Шахбаз Шарифпен мазмұнды әрі нәтижелі келіссөз жүргізгеніне тоқталды.

– Ұнтымақтастығымыздың түрлі бағыттарына серпін беретін маңызды үкіметаралық құжаттар қабылданды. Сауда, көлік және логистика, өнеркәсіп, энергетика, ақпараттық технологиялар, мәдени-гуманитарлық мәселелер жан-жақты талқыланды. Сауда-экономика саласындағы алыс-беріс күшейіп келеді. Біз тауар айналымын арттыру үшін нақты шара қабылдау жөнінде уағдаластық. Алдағы жылдары оның көлемін 1 миллиард долларға жеткізу мақсатын қойдық. Кәсіпкерлеріміздің арасындағы өзара іс-қимылды жандандыру үшін қолайлы жағдай қалыптастырудың маңызын атап өттік. Әсіресе, алыс-берісті кеңейту мақсатында көлік-логистика саласындағы жобаларға басымдық беретін болдық, – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Келіссөз кезінде Пәкістан Премьер-министрі Пәкістанның транзиттік және логистикалық мүмкіндіктері кеңейіп келе жатқанын, бұл Қазақстанның халықаралық нарықтарға шығуына балама жол бола алатынын атап өтті. Бұл тұрғыда, Пәкістанның Карачи мен Гвадар порттарының әлеуеті талқыланды. Басым міндеттердің бірі ретінде Транскаспий көлік дәлізін дамытуды, Ауғанстан арқылы өтетін транзиттік бағытты ілгерілету қарастырылған. Осы орайда Қазақстан – Түрікменстан – Ауғанстан – Пәкістан бағытындағы темір жол бағытын іске асыру перспективасы да сөз болды. Бұдан бөлек, екі ел арасындағы тікелей әуе қатынасын қайта қосу да күн тәртібіне шықты.

– Агроөнеркәсіп кешенінде өзара алыс-берісті арттыруға және бірлескен өндірістерді ашуға септігін тигізетін маңызды келісімдер жасалды. Екі елдің өнеркәсіп саласындағы мүмкіндіктері мол. Мен Пәкістан компанияларын елімізде тауарлар өндіруге бағытталған кәсіпорындар ашуға шақырдым. Қазір олар ауыл шаруашылығы, фармацевтика және құрылыс материалдары өнімдерін өндіруге қызығушылық танытып отыр, – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президент қорғаныс өнеркәсібі аясында өзара тиімді ынтымақтастық бағыттарын дамытуға келіскенін айтты.

– Кейінгі жылдары қауіпсіздік органдары және құқық қорғау құрылымдары арасындағы ықпалдастық қарқынды дамуда. Келіссөз кезінде жасанды интеллектіні және цифрлық технологияны экономикаға жаппай енгізудің стратегиялық маңызы айтылды. Осы салада бірлесіп жұмыс істеуге дайын екенімізді растадық. Пәкістан ислам қаржыландыру саласында әлемнің

• ПІКІР

Жұмабек САРАБЕКОВ,
саясаттанушы:

ҚАЗАҚСТАН МЕН ПӘКІСТАН ЭКОНОМИКАЛЫҚ БІРІН-БІРІ ТОЛЫҚТЫРА АЛАДЫ

– Жалпы, Пәкістан Оңтүстік Азия аймағындағы ірі геосаяси ойыншы екенін ескеру керек. Қай саланы алып қарасақ та айтарлықтай көрсеткіш бар, мысалы халық саны бойынша Пәкістан әлемдегі 5-орындағы мемлекет, экономикасының ауқымы \$400 млрд-тан асып түседі, қарулы күштерінің саны бойынша әлемдік үздік ондыққа кіреді. Одан бөлек Пәкістан әлі күнге дейін мұсылман мемлекеттер арасында ядролық қаруға ие жалғыз ел екені белгілі.

Сонымен қатар Пәкістанға көршілес Ауғанстандағы саяси жағдайға едәуір ықпал ете алатын негізгі акторлардың бірі екенін ұмытпауымыз керек. Яғни, Ауғанстандағы, жалпы Орталық Азиядағы қауіпсіздік жағдайы бойынша мәселелерді шешу барысында Пәкістан стратегиялық маңызы бар ойыншы.

Осы факторлардың арқасында Пәкістанды толыққанды аймақтық держава ретінде қарастырамыз жөн, сондықтан Исламабадпен диалогты дамыту Астана үшін оңтүстік бағыттағы маңызды геосаяси векторлардың бірі деп айта аламыз.

Геосаясаттан бөлек, Қазақстан үшін Пәкістан арқылы әлемдік мұхитқа жол ашатын дәліздер өте маңызды рөл ойнайды. Атап айтқанда, осы аймақтағы Гвадар және Карачи теңіз порттары – Қазақстан, жалпы Орталық Азия үшін мұхитқа шығатын ең қысқа маршрут. Өз кезегінде, оңтүстік бағыттағы транзиттік дәліздерді дамыту арқылы, Астана өз алдында тұрған логистикалық диверсификация мәселесін шеше алады.

Тағы бір әлеуеті зор бағыт – Пәкістан біз үшін үлкен экспорттық және әлі күнге дейін толық игерілмеген нарық. Пәкістанда халық саны бүтінде 250 млн адамнан асып түседі. Ең қызығы – алдағы уақытта Пәкістанда, болжамдарға сәйкес, демографиялық өсім тек үдей береді. Бұл Қазақстан сияқты ауыл шаруашылығы мен мұнай-химия өнімдеріне дағыланыатын экономикалар үшін үлкен экспорттық мүмкіндіктерге жол ашады.

Әрине, Дели мен Исламабад арасындағы күрделі қатынастар, атап айтқанда, әлі күнге дейін шешімін таппаған Кашмир төңірегіндегі территориялық дау-дамайлар – үлкен проблема. Өткен жылы біз тіпті екі ядролық держава арасындағы қарулы қақтығыстарды да бақыладық. Ең өкініштісі – әскери кишілжіндердің әрбір жаңа сериясы қарулы күрестің эскалациясымен қатар жүріп жатыр.

Сондықтан Астана бұл проблеманы есте ұстауға мәжбүр екені түсінікті. Бірақ қазақстандық көпвекторлы саясат аталмыш үнді-пәкістандық кишілжіндерге ешқандай зиянын тигізбесі де анық, себебі Қазақстан екі көршіні араздастыратын қандай да бір экономикалық немесе геосаяси бастамалардан өзін алшақ ұстап келеді.

Астана барынша Пәкістан мен Қазақстанның мүдделері тоғысатын салаларда өзара пайдалы жобаларды іске қосу бағытында прагматикалық күн тәртібін ұсынып отыр. Бұл жобаларда Үндістанға қарсы бағытталған ешбір элемент жоқ, себебі қазақстандық тарап үшін Үндістанмен де геосаяси және экономикалық байланыстарды дамыту өте маңызды.

Ал енді Пәкістан мен Қытайға келсек, менің ойымша, екі мемлекет арасындағы стратегиялық диалог өте қарқынды дамып жатыр. Мысалы, қытайлық «Белдеу мен жол» мегажобасының аясында инвестициялық жобалардың біраз бөлігі осы Пәкістанға арналған. Одан бөлек, Пәкістанның Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше болу мәселесі бойынша да Бейжің барынша белсенді саясат жүргізді.

Меніңше қазір экономиканы алдыңғы шепке шығару керек. Белгілі бір деңгейде қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық қалыптасып үлгерді деп айта болады. Астана мен Исламабад ШЫҰ аясында да терроризм және экстремизммен күрес бойынша бірге жұмыс жүргізетіні белгілі.

Ал экономика саласын алсақ, екіжақты байланыстар әлі күнге дейін өте төмен деңгейде қалып келеді. Өткен жылдың қортындысы бойынша ортақ сауда айналымы \$100 млн төңірегінде ғана (салыстырып қарасақ, Қазақстанның жалпы сыртқы сауда ауқымы \$140 млрд-тан асып түседі).

Одан бөлек, инвестиция саласында да өнеркәсіптер бар. Мысалы, Қазақстан үшін пәкістандық тоқыма және жеңіл өнеркәсіп, фармацевтика саласындағы технологиялық шешімдері қызығушылық туғыза алады. Сондықтан экономикалық диалогқа ден қойған жөн деп есептеймін.

Ескеретін тағы бір жайт, Қазақстан мен Пәкістан экономикалары бірін-бірі толықтыра алады: Қазақстан – шикізат пен аграрлық өнімдер экспорттаушысы, Пәкістан – халық саны көп, яғни өте кең тұтыну нарығы. Транзит пен логистиканың стратегиялық маңызы туралы жоғарыда айтып өттім.

жетекші елдерінің бірі. Астана халықаралық қаржы орталығында суразиялық кеңістікте халал қаржыны дамыту үшін барлық жағдай жасалған. Осы мүмкіндіктерді Пәкістанның қаржы институттары да тиімді пайдалана алады. Сонымен қатар инвестициялық ынтымақтастыққа назар аудардық. Бұл бағытта бүтін «Самұрық-Қазына» қоры және Fauji Foundation арасында құрылған «Бірлескен инвестициялық платформасы» нақты жобаларды зерделейтін болады. Жалпы, пәкістандық кәсіпкерлерге елімізде қолайлы жағдай жасауға дайынбыз, – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Мемлекет басшысы мұның барлығы сауда-экономикалық және инвестициялық қатынастарға тың серпін беретініне сенетінін айтты.

Сондай-ақ екі елдің мәдени-гуманитарлық ынтымақтастығын дамыту мәселесі талқыланды. Қазір Қазақстанда мыңнан аса пәкістандық студент түрлі мамандықта оқып жүр. Осы ретте ғылым және білім саласындағы байланысты одан әрі дамытуға қадам жасалды.

– Исламабад университеттерінде бүтін ашылған «әл-Фараби», «Сәтпаев» және «Ясәуи» орталықтары екі елдің ғылым және оқу-ағарту салаларындағы ықпалдастығын нығайтатын болады, – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаев денсаулық сақтау және спорт бағыттары бойынша да өзара байланысты нығайту маңызды екеніне мән берді. – Бүтін біз Қазақстан-Пәкістан «Достық» спорт кешенін салтанатты түрде аштық. Аталған спорт орталығында қазақ күресі, тоғызқұмалақ сияқты қазақтың ұлттық спорт түрлері оқытылады. Сондай-ақ шахмат, бокс, аралас жекпе-жек бойынша дәрістер ұйымдастырылады. Тұрақты түрде мәдени және спорттық іс-шаралар өткізу бағдарламасын қабылдадық. Бұл қадам қос халықтың бір-бірін жақынырақ таныуына септігін тигізеді деп сенемін, – деді Президент.

Мемлекет басшысы Премьер-министрмен бірге бейбітшілік пен қауіпсіздікті

нығайту мақсатында күш жумалдыруға ден қоя отырып, халықаралық және аймақтық мәселелерді талқылағанын айтты.

– Біз әлемнің әр түпкірінде жалғасып жатқан қақтығыстарға аландаймыз. Көптеген өзекті тақырып бойынша ұстанымдарымыз ұқсас. Кез келген жанжалды диалог арқылы дипломатиялық жолмен шешу қажет деп санаймыз. Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы және халықаралық құқық нормалары қатаң сақталуға және сөзсіз басымдыққа ие болуға тиіс. Қазіргі геосаяси жағдайда көпжақты ұйымдар аясында өзара қолдау көрсету және консультациялар өткізу аса маңызды. Пәкістан Қазақстанның Азиядағы өзара ықпалдастық және сенім шаралары кеңесі аясындағы бастамаларын үнемі қолдап келеді. Біз бұған ризашылығымызды білдіреміз. Сонымен қатар әлемде бейбітшілік пен тұрақтылықты орнату жолында нақты қадамдарды талқыладық. Осы орайда, бүтін Біріккен Ұлттар Ұйымының бітімгершілік миссияларына бірлесіп қатысу жөніндегі Үкіметаралық меморандумға қол қойылды. Бұл құжат халықаралық бітімгершілік қызметі бойынша әріптестігімізді одан әрі кеңейтуге жол ашады, – деді Президент.

Бұдан бөлек, Президент Қасым-Жомарт Тоқаев пен Пәкістан Премьер-министрі Шахбаз Шариф Қазақстан-Пәкістан бизнес форумына қатысты. Бизнес форум қорытындысы бойынша жалпы сомасы 200 миллион долларға жуық 30-дан астам коммерциялық құжатқа қол қойылды. Келісімдерде екі елдің қаржы, логистика, өнеркәсіп, энергетика, агроөнеркәсіп кешені, цифрландыру және инфрақұрылым салаларындағы ынтымақтастығын кеңейту көзделген.

Сондай-ақ Мемлекет басшысы Пәкістан Президенті Асиф Али Зардаримен де келіссөз жүргізді. Асиф Али Зардари екі ел арасындағы ынтымақтастықтың даму деңгейін жоғары бағалап, Пәкістан тарапының өзара тиімді ықпалдастықты одан әрі нығайтуға ниетті екенін растады.

КЕЛЕЛІ МӘСЕЛЕ СӨЗ БОЛДЫ

КЕШЕ «АМАНАТ» ПАРТИЯСЫ ЖАНЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ МЕН МӘДЕНИЕТТІ ДАМУҒА ЖӨНІНДЕГІ «МИРАС» РЕСПУБЛИКАЛЫҚ КЕҢЕСІНІҢ КЕНЕЙТІЛГЕН ОТЫРЫСЫ ӨТТІ. ЖИЫҢҒА МӘЖІЛІС ДЕПУТАТТАРЫ, ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ ӨКІЛДЕРІ, МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР САЛАСЫНЫҢ САРАПШЫЛАРЫ, СОНДАЙ-АҚ Өңірлік кеңес мүшелері бейнебайланис арқылы қатысты.

Кеңестің күн тәртібінде Конституцияның жаңа мәтініндегі мәдениет пен руханиятқа қатысты дүниелер сөз болды. Мәжіліс депутаты, «АМАНАТ» партиясы фракциясының мүшесі, Кеңес төрағасы Аманжол Әлтай жиын басында өз ойын айтып өтті.

– «Мирас» республикалық кеңесінің биылғы алғашқы отырысына жиналып отырмыз. Бүгін күн тәртібінде Ұлттық құрылтайда көтерілген руханиятқа қатысты маңызды бастамаларды талқылап, Конституциялық реформа бойынша ой бөлісеміз. Биылғы жыл еліміз үшін үлкен өзгерістердің, ауқымды саяси реформалардың басталуымен ерекшелініп отыр. Сыр елінде өткен Ұлттық құрылтайдың бесінші отырысы – ел тарихында ерекше маңызға ие оқиғаларға толы болды. Біз еліміздің болашағы үшін айрықша маңызды Ата Заңымыздың жаңа жобасын күллі ел болып пысықтап жатырмыз. Ата Заңды талқылау халықтың алдында, халықпен бірге жүргізіліп отырғаны – бүгінгі реформаның басты ерекшелігі. Ата Заңымыздың жаңа мәтінінің басты идеясы ретінде білім мен ғылым, мәдениет пен инновация анықталды. 3-баптың бірінші тармағында, Қазақстан Республикасы қызметінің негіз құраушы қағидаттары қатарында «тарихи-мәдени мұраны сақтау; төл мәдениетті қолдау» деп анық жазылған. Демек, бұл өзгерістер – мемлекетіміздің болашағы ендігі таңда адами капиталға және азаматтардың жетістіктеріне тікелей байланысты екенін көрсетеді. Сондай-ақ жаңа преамбулада басты құндылықтың бірі ретінде «Ұлы Даланың мыңжылдық тарихының сабақтастығын сақтау» тайға таңба басқандай айқын жазылды. Сонымен қатар «Заң мен тәртіп», «Адал Азамат», «Таза Қазақстан» сияқты құндылықтар да преамбуланың өзегіне айналды. Осылайша, ел ертеңі, ұлт болашағы жолындағы

мызғымас моральдық-құқықтық іргетас қалануда. Осы түбегейлі бетбұрыс кезеңінде сіздердің салмақты ой-пікірлеріңіз бен ұсыныстарыңыз өте маңызды, – деп атап өтті ол.

Бұдан соң сөз сөз Аманжол Мәжіліс депутаты, «Мирас» республикалық кеңес төрағасының орынбасары Жанарбек Әшімжан қазақ тілінің бүтінгі дамуына қатысты біршама деректер келтірді. Сондай-ақ Ұлттық құрылтайда көтерілген ұсыныстар «Мирас» кеңесінде талқыланыатынын атап өтті.

– Ұлттық құрылтайдың соңғы отырыстарында көтерілген бастамалар елдің рухани өзегін нығайтуға бағытталған жүйелі саясаттың бар екенін көрсетті. Бүгінгі «Мирас» кеңесінде біз осы басымдықтарды саралап, оларды нақты іске айналыдыру жолдарын айқындайтын боламыз. Қуантарлығы, қазір мемлекеттік қызметтегі құжат айналымының басым бөлігі қазақ тілінде жүргізіледі. Алайда мазмұн сапасы, терминологияның бірізділігі, цифрлық кеңістіктегі тіл мәдениеті әлі де өзекті болып отыр. Дегенмен бұл уақыт өте келе реттелетін мәселе. Құрылтайда мемлекеттік тілдің ғылым, бизнес, IT салаларындағы қолданысын кеңейту қажеттігі айтылды. Бұл – өте маңызды. Егер қазақ тілі тек тұрмыстық деңгейде қалып қойса, ол бәсекеге қабілетті тілге айнала алмайды. Сондықтан ұлттық терминологиялық қорды жүйелеу, жасанды интеллект пен цифрлық платформаларда қазақ тілін толыққанды енгізу, отандық контент өндірісін қолдау сияқты шаралар рухани қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс. Сонда мемлекеттік тілдің әлеуеті жыл өткен сайын күшейе түсері анық, – деді депутат.

Отырысқа Кеңес мүшелерімен қатар, Мәдениет және ақпарат вице-министрі Айбек Сыдықов та қатысып, Ұлттық құ-

рылтайда көтерілген бастамалар бойынша Мәдениет және ақпарат министрлігінің жұмыс жоспарын ортаға салды.

– Жоспарда Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев айқындаған мәдениет пен өнер саласындағы басым бағыттар қарастырылды. Біріншіден, Мемлекет басшысы биыл 100 жылдығын атап өтетін Наталия Сац атындағы Мемлекеттік академиялық балалар мен жасөспірімдерге арналған орыс театры мен Мұхтар Әуезов атындағы Қазақ ұлттық драма театрының реконструкциялау жұмыстарын аяқтау міндетін қойды. Қазір аталған жұмыстарды аяқтау үшін арнайы қордан қаражат бөлу мәселесі пысықталуда. Сонымен қатар Алматы, Абай, Ақтөбе, Қызылорда облыстарының, сондай-ақ Шымкент қаласының әкімдіктеріне театр салу бойынша құрылыс жұмыстарын бастауды қамтамасыз ету тапсырылды. Тиісті жұмыстар басталып кетті. Аталған жобаларды қажетті қаржыландырумен қамтамасыз ету және оларды іске асырудың белгіленген мерзімдерін қатаң сақтау қажет. Сондай-ақ Мемлекет басшысы кітапханалардың қазақ халқының тарихы мен мәдениетін насихаттау орталықтары ретіндегі маңыздылығын атап өтті. Қазір Астана және Алматы қалаларында Президенттік кітапхана салу жұмыстары жүргізілуде. Аталған тәжірибе Қызылорда облысында да қолданылатын болады. Қызылорда облысының әкімдігіне осы жоба бойынша барлық ұйымдастырушылық және жобалық жұмыстарды қамтамасыз ету тапсырылды, оның тұжырымдамасы Мәдениет және ақпарат министрлігімен бірлесіп бекітілетін болады, – деген вице-министр өзге жоба-жоспарларын жіті таныстырды.

Сонымен қатар кеңесте Қазақстанның Азаматтық альянсының президенті, «Мирас» республикалық кеңесі төрағасының орынбасары Бану Нұрғазиева «Ұлттық құрылтай шешімдерін іске асырудағы ҰЕҰ-ның орны» атты тақырыпта сөз сөйлесе, Астана қаласы балалар мен жасөспірімдерге арналған музыкалық театрының директоры Асхат Мәмиров отандық театрды дамыту бойынша ауқымды жұмыстар атқарылып жатқанын ерекше атап өтті. Көптеген өңірде жаңа театрлар салынып, күрделі жөндеуден өтіп жатқанын тілге тиек етті. Тағы бір маңызды мәселе – музей мен архив саласын цифрландырудың маңызы туралы Қолжазбалар және сирек кітаптар ұлттық орталығының директоры Жандос Болдықов баяндама жасады. Айтылған ұсыныстар мен оқылған баяндамаларға қатысты кеңес мүшелері, жазушы, қоғам қайраткері Алдан Смайлы, Ұлттық музейдің директоры Берік Әбдіғалиұлы, ақын Алмас Ахметбекұлы сынды зиялы қауым өкілдері өз ойларын ортаға салды. Жиын соңында Кеңес төрағасы Аманжол Әлтай отырыс барысында көтерілген барлық мәселе міндетті түрде назарға алынатынын жеткізді.

Наурызбек САРПА

ЕЛ ДАМУЫНЫҢ ЖАҢА БАҒДАРЫН АЙҚЫНДАЙТЫН БАСТЫ ҚҰЖАТ

АСТАНАДА «АМАНАТ» ПАРТИЯСЫ ЖАНЫНДАҒЫ МҮТЕДЕКТІПІ БАР АДАМДАРДЫҢ ИНКЛЮЗИЯСЫ ЖӨНІНДЕГІ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ КЕҢЕС ОТЫРЫСЫ ӨТТІ. ЖИЫН БАРЫСЫНДА ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ЖӘНЕ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ АРНАЙЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ НЫСАНДАРЫМЕН ҚАМТУ, СОНДАЙ-АҚ ОҚУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫ МЕН ЖҰМЫС ЖОСПАРЛАРЫН БЕЙІМДЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ, ҚӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУҒА ШАРАЛАРЫ ТАЛҚЫЛАНДЫ.

Іс-шараға Мәжіліс депутаттары, орталық мемлекеттік органдардың өкілдері, партия қызметкерлері және бейнеконференц-байланыс режимі арқылы өңірлердегі басқарма басшылары қатысты.

Сөз басында «АМАНАТ» партиясының Хатшысы Шолпан Каринаева елімізде жаңа Конституция жобасы әзірленгенін және осы жұмыс ашық әрі жария түрде жүргізілгенін атап өтті.

– Өздеріңіз білетіндей, еліміздің барлық өңірінен мыңдаған ұсыныс келіп түсті. Мұндай белсенді талқылаудың себебі де түсінікті. Өйткені Конституция – бүкіл ел өмір сүретін негізгі ережелер жиынтығы. Бүгін әрбір азаматтың Қазақстанның болашағына өз үлесін қосуға белсенді азаматтық ұстанымын ұсыныстар мен саналы қатысу арқылы білдіруге толық мүмкіндік бар. Ата Заң жобасы қоғамда жүзеге асырылып жатқан жүйелі саяси және экономикалық өзгерістерді көрсетіп, ел дамуының жаңа бағдарын, оның ішінде білім, ғылым, инновациялар саласындағы басымдықтарды айқындап, адами капиталды дамытуды ең басты орынға қойған басты құжат саналады, – деді партия Хатшысы.

Өз кезегінде, Мәжіліс депутаты, Кеңес төрағасының орынбасары Ерлан Абдиев жаңа Конституция жобасы – болашаққа бағытталған, прогрессивті құжат екенін атап өтіп, оның іргетасында адамға бағдарланған ұстаным жатқанын мәлімдеді. Оның айтуынша, бұл қоғамда инклюзивті ортаны дамытуда, соның ішінде Қазақстанның білім беру жүйесін ілгерілетуде ерекше маңызды.

– Бүгінде ұлттық деңгейде «Мүмкіндігі шектеулі балаларды (тұлғаларды) кешенді қолдау туралы» жаңа заң жобасы әзірленіп жатыр. Ол – осыған дейін атқарылған жұмыстың жүйелі жалғасы. Құжат Мемлекет басшысының Ұлттық құрылтайдың IV отырысында берген тапсырмасы, сондай-ақ Мәжіліс пен Сенат депутаттарының бастамасы негізінде дайындалды. Бүгінде Мәжіліс қабырғасында талқыланып жатқан бұл заң жобасы балалардың медицинаға, білімге және әлеуметтік қызметтерге үздіксіз қолжетімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл балалардың сапалы білім алуымен қатар, қоғамда табысты

әлеуметтенуі үшін де аса маңызды, – деді Ерлан Абдиев.

Бұл ретте, Оқу-ағарту бірінші вице-министрі Майра Мелдешбекова ерекше білім беруді қажет ететін балалардың тең құқығын қамтамасыз ету мақсатында оларға сапалы білім беру және қолжетімді орта құру негізгі міндеттердің бірі екенін атап өтті.

– Елімізде ерекше білім беру қажеттілігі бар 237 мың бала өсіп келеді. Оның ішінде, мектепке дейінгі жаста – 71 мың, мектеп жасында – 166 мың. Мүмкіндігі шектеулі балалардың басым көпшілігі – психикалық дамуы төселген балалар. Олардың үлесі – 34,3 пайыз болса, сөйлеу тілінің бұзылысы бар балалар – 32 пайыз. Бүгінде инклюзивті білім беру жағдайында балабақшаларда – 49 200, мектептерде – 138 700, колледждерде 5 400 бала білім алып жатыр. Әр баланың білім алу қажеттілігі психологиялық медициналық педагогикалық консультацияларда (ПМПК) бағаланады. Ол үшін елімізде 124 ПМПК қызмет етеді. 2026 жылы тағы 8 ПМПК ашу жоспарда бар, – деді вице-министр.

Сондай-ақ жиын барысында Қарағанды, Ақмола облыстарындағы және Шымкент қаласындағы білім басқармаларының басшылары баяндама жасады.

Іс-шараны қорытындылай келе, «АМАНАТ» партиясының Хатшысы Шолпан Каринаева алдағы уақытта қабылданатын барлық шешім мен шараның өзегінде балалар тұруға тиіс екенін атап өтті. Ал түпкі мақсат – нағыз инклюзивті орта құру. Оқу жылы аяқталар тұста болашақ түлектер өз кәсіби бағыт-бағдарын тандап, білім алатын оқу орнын таңдай алатынына көз жеткізу маңызды. Оның ішінде, нысаналы мемлекеттік тапсырыс шеңберінде оқуға түсу мүмкіндігі бар. Бұл келесі кезеңде ерекше қажеттілігі бар түлектерді жұмыспен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

– Санитарлық және құрылыс нормалары да назардан тыс қалмауға тиіс. ПМПК-ға, оңалту кабинеттеріне және ресурстық орталықтарға қатысты тиісті құрылыс нормалары қажет. Осы мәселе әлі де толық шешімін таппай отыр. Сондықтан бүгін жиын барысында көтерілген барлық мәселені алдағы уақытта да жіті назарда ұстаймыз, – деп түйіндеді Шолпан Каринаова.

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДА «АМАНАТ» ПАРТИЯСЫНЫҢ 18 ҚОҒАМДЫҚ ҚАБЫЛДАУ БӨЛМЕСІ ТҮРҒЫНДАР МЕН ЖЕРГІЛІКТІ МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР АРАСЫНДАҒЫ АЛТЫН КӨПІРГЕ АЙНАЛДЫ. БЕКІТІЛГЕН КЕСТЕГЕ СӘЙКЕС, ОБЛЫС ӘКІМІНІҢ, АУДАН-ҚАЛА ӘКІМДЕРІНІҢ, МӘСЛИХАТ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ, ДЕПАРТАМЕНТ, БАСҚАРМА БАСШЫЛАРЫНЫҢ ҚАТЫСУЫМЕН ЖЕКЕ ЖӘНЕ КӨШПЕЛІ ҚАБЫЛДАУЛАР ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУДА.

Мәселен, 2025 жылы Түркістан облысындағы қоғамдық қабылдау бөлмелеріне 15 687 өтініш келіп түсті. Оның 10 547-сі (67,2 пайыз) оң шешімін тауып, қалған 5 140 өтініш бойынша заң аясында кеңес берілді. Өтініштерді қарау мақсатында 3 488 қабылдау өткізіліп, 15 244 азамат өз мәселесімен жүтінген.

«АМАНАТ» партиясы Түркістан облыстық филиалы қоғамдық қабылдау бөлмесінің меңгерушісі Манат Жадакованың айтуынша, қоғамдық қабылдаулар барысындағы басты міндеттің бірі – әр азаматтың мәселесін жан-жақты қарап, оң шешілуіне ықпал ету.

– Осы мақсатта Түркістан өңірінде партияның қоғамдық қабылдау бөлмеле-

рінде облыс әкімі былтыр 18 қабылдау өткізіп, 127 тұрғынның өтінішін қарады. Ал аудан, қала әкімдері 70-ке жуық қабылдау өткізіп, 400-ден астам тұрғынның өтінішін қабылдады. Осы орайда, облыс әкімінің орынбасарлары мен аудан, қала әкімдерінің орынбасарлары 221 қабылдау өткізіп, 900-ден астам тұрғынның өтінішін назарға алды. Бұл ретте, жергілікті мемлекеттік органдардың басшылары, былтыр 874 қабылдау жүргізіп, 2 500-ден астам тұрғынның өтінішін қабылдады. Барлық деңгейдегі мәслихат депутаттары, 1 200 астам қабылдау өткізіп, 4 100-ден астам тұрғынның өтінішіне құлақ түрді. Сонымен қатар қоғамдық қабылдау бөлмелерінде «Құқықтық көмек» жобасы аясында 107

ТҮРҒЫНДАРДЫ ТОЛҒАНДЫРҒАН МӘСЕЛЕЛЕР – ПАРТИЯ НАЗАРЫНДА

тақырыптық қабылдау өткізіліп, заңгерлер, нотариустар, адвокаттар мен медиаторлар 787 азаматқа тегін құқықтық кеңес берді. Бұған қоса, сот құжаттарын рәсімдеуге көмек көрсетіліп, соттарда азаматтардың мүддесін қорғауға қажетті кеңестер ұсынылды, – деді Манат Жадакова.

Сонымен қатар партияның Орталық аппараты қоғамдық қабылдау бөлмесінің бастамасымен облыстық, аудандық филиалдың мобильді қоғамдық қабылдау тобы заңгер, адвокаттарды қоспағанда 60-тан астам мемлекеттік және құқық қорғау органдары басшыларының қатысуымен 17 аудан, қалалардағы шалғай елді мекендерде 461 мобильді көшпелі қоғамдық қабылдау өткізді. Оған 4 499 тұрғын жүгініп, азаматтардың 2 711-і мәселесі, яғни 60 пайызы оң шешілді. Ал қалған 1 788 мәселе бойынша заң аясында кеңес берілді. Айта кетейік, шалғай елді мекендерде өтетін мобильді көшпелі қабылдаулар тұрғындар тарапынан кең қолдау тауып, нәтижелі шешім қабылдануына байланысты сұранысқа ие болуда.

Қоғамдық қабылдау бөлмелері арқылы партия қатарына жаңа мүшелерді қабылдау жұмысы да жолға қойылды. Мәселесі оң шешімін тапқан азаматтардың партия қызметіне деген сенімі артып, олар саяси ұйым қатарына қосылуға ниет білдірді.

Қоғамдық қабылдаулар барысында тұрғындарды негізінен баспана, ауыз су, жол сапасы, ФАП салу, медицина, білім беру мәселелері толғандырады. Сонымен қатар

жайылым жерлердің жетіспеушілігі, ағын судың ташпылығы, алимент өндіру сынды өөекті тақырыптар да жиі көтеріледі. Аталған мәселелер тиісті мемлекеттік органдарға, жергілікті атқарушы билікке және депутаттар арқылы Парламент деңгейіне дейін жеткізіліп, нақты шешімдер қабылданады.

Осылайша, «АМАНАТ» партиясы Түркістан облыстық филиалы жанындағы

қоғамдық қабылдау бөлмелері халықтың мұң-мұқтажын тыңдалатын, нақты нәтиже беретін тиімді алаңға айналды. Азаматтарды толғандырған мәселелерді жүйелі әрі сапалы шешу арқылы партия тұрғындар мен мемлекеттік органдар арасындағы сенімді нығайтып, ел мүддесіне қызмет етуді жалғастырып келеді.

Бетті дайындаған Д.УӘЛИБЕК

Айгүл ЗАБИРОВА,
ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ бас ғылыми қызметкері:

МЕМЛЕКЕТ АРХИТЕКТУРАСЫНДА НЕ ӨЗГЕРЕДІ?

– Жаңа Конституция жобасының пайда болуы әдетте эмоциялық реакция тудырады, бұл – табиғи құбылыс. Өйткені қоғамдық санада Конституция көбіне тек құқықтық құжат ретінде емес, ең алдымен әділеттіліктің, билік шекараларының және жеке қауіпсіздіктің символы ретінде қабылданады. Алайда эмоциялық әсерден алшақтап, мәтінді мұқият оқығанда құрылымдық әрі мазмұндық мәселелер айқын көрінеді. Жалпы алғанда, Конституция жобасы рәсімдерге, конституциялық бақылауға және жаңа цифрлық шындық жағдайында адамды қорғауға негізделген жаңартылған конституциялық архитектураны ұсынады.

Конституция жобасы нақты мына формулалар ашылады: Қазақстан – демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет, ал ең жоғары құндылықтар – адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары. Бұл норма бүкіл мәтіннің жалпы бағытын айқындап, жеке бас бостандығының кепілдіктерінен бастап ақпаратқа қол жеткізу мен жеке өмірді қорғауға дейінгі ережелерге негіз болады.

Жобадағы маңызды өзгерістің бірі – декларативті мақсаттарға қарағанда рәсімдердің басым болуы. 3 және 4-баптарда мемлекет миссия, идеал немесе болашақ бейне арқылы емес, қызмет қағидаттары, билік көздері және өкілеттіктерді беру тетіктері арқылы сипатталады. Мұндай тіл процедуралық мемлекетке тән, онда тұрақтылық харизмалық шешімдермен емес, институттардың жұмыс істеуін алдын ала айқындайтын ережелер арқылы қамтамасыз етіледі.

Конституция жобасында адамның жүйе алдында ерекше осал болатын жағдайларына айрықша назар аударылған. Ұстау және қамауға алу тек заңда белгіленген негіздер мен тәртіп бойынша, міндетті сот бақылауымен және шағымдану құқығымен жүзеге асырылатыны бекітіледі. Адам бостандығын шектеудің себептері мен құқықтары түсіндіріліп, қорғаушыға қол жеткізу ең ерте кезеңнен қамтамасыз етілуге тиіс. Бұл нормалар саяси мәлімдемелер ретінде емес, еркін шешімдердің қауіпін азайтып, құқық қолданудың барынша болжауға келетін нақты ережелер ретінде маңызды.

Жеке өмірді цифрлық технологияларды ескере отырып қорғаудың тікелей бекітілуі – түбегейлі жаңа элемент. Жоба хат-хабар, келіссөз, хабарлама, дербес деректер мен банк қупиясына қол сұғылмайтынны бекітеді. Онда жеке өмірдің тек физикалық кеңістікте ғана емес, цифрлық ортада да жүзеге асатыны мойындалады. Алғаш рет негізгі заң деңгейінде жеке өмір мен дербес деректерді қорғау цифрлық технологияларды қолданумен тікелей байланыстырылып отыр (21-бап), бұл – қазақстандықтардың күнделікті өмірінің жаңа шындығына конституциялық нормаларды бейімдеудегі аса маңызды қадам.

Бейімдеудегі ең практикалық нормалардың бірі – мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың азаматтардың құқықтары мен мүдделеріне қатысты құжаттарға, шешімдерге және ақпарат көздеріне қол жеткізуді қамтамасыз ету міндеті. Негізінде қарапайым қағида бекітіледі: егер шешім саған қатысты болса, оның қандай негізде қабылданғанын білуге құқығың бар. Бұл ашықтықты арттырып, азамат пен мемлекет арасындағы сенімді нығайтады.

Жоба сөз бостандығын және цензураға тыйымды растай отырып, арнамыс пен қадір-қасиетті, денсаулықты, құлықтылық және қоғамдық тәртіпті қорғауға бағытталған шектеулерді де белгілейді. Бұл көптеген құқықтық жүйеде қолданылатын тәсілге сай келеді: сөз бостандығы тек заң негізінде, заңды мақсаттар үшін және қажеттілік пен тепе-теңдік қағидаттарын сақтай отырып шектелуі мүмкін. Мұндай тепе-теңдік соттың бағалауына және құқық қолдану практикасына шешуші рөл береді.

Сонымен қатар Конституция жобасы барлық қоғамдағы алаңды бірден шешпейтінін түсіну маңызды. Бұл – мұндай ауқымды құжат үшін қалыпты жағдай. Конституция саяси пікірталасты немесе қоғамдық талқылауды алмастыруға арналмаған. Ол барлық қоғамдық қатынастарды егжей-тегжейлі реттемейді және ағымдағы құқық шығармашылығын алмастырмайды. Оның міндеті – негізгі қағидаттарды, билік архитектурасын белгілеу, шешім қабылдау рәсімдерін бекіту және мемлекеттің араласу шектерін, сондай-ақ адам құқықтары мен бостандықтарының базалық кепілдіктерін айқындау. Ал нақты шешімдер заңдар, заңға тәуелді актілер және сот практикасы деңгейінде қалыптасады.

Жоба мемлекеттіліктің іргелі параметрлерін, егемендік, тәуелсіздік, аумақтық тұтастық және басқару нысанын тікелей бекітеді. Бұл саяси жағдай өзгерген сайын қайта қараламайтын құндылықтардың бар екенін білдіреді. Президенттік мандаттың болжамдылығы да ерекше атап өтіледі: өкілеттік мерзімі жеті жыл болып белгіленіп, бір ретпен шектеледі және бұл норма өзгермейтін деп көрсетіледі.

Маңызды жаңалықтың бірі – Конституциялық соттың рөлін күшейту. Алғаш рет қазақстандықтарды өз құқықтары мен бостандықтарына тікелей әсер ететін нормативтік шешімдерге шағымдануға мүмкіндік беретін тікелей конституциялық құрал пайда болады. Бұл – елеулі өзгеріс. Енді мемлекетпен дауларды көше арқылы емес, құқықтық жүйенің ішінде шешу ұсынылады.

Жалпы алғанда, жаңа Конституция жобасы жоспарсыз әрекеттен төрі ережелерге негізделген мемлекетке көшуге ұмтылыс ретінде көрінеді. Онда рәсімдер нақтыланып, конституциялық бақылау күшейтіледі, цифрлық шындық ескеріледі және институттардың болжамдылығына басымдық беріледі. Сондықтан жобаны қоғамдық талқылаудың маңызы зор. Конституциялық мәтін форматты айқындайды, ал оның нақты мазмұны заңдардың сапасына және оларды қолдану практикасына байланысты болады.

Ақмарал ПАЛМАХАНОВА,
Қылыстық, азаматтық істер бойынша адвокат:

АДВОКАТУРА МӘРТЕБЕСІН БЕКІТУ ҚОҒАМ ҮШІН ҚАЖЕТ

– Адвокатураның мәртебесін Конституция деңгейінде бекіту – адвокаттар қауымдастығы үшін көп жылдан бері көтеріп келе жатқан мәселе. Адвокаттар бұл бастаманы талай жыл бойы айтып, дәлелдеп, талап етіп келді. Бұл – жай ғана норма емес, адвокаттың құқықтық мемлекеттегі рөлін мойындау, оның тәуелсіздігі мен кәсіби қызметіне берілетін кепілдіктерді күшейту. Ең бастысы, бұл тек адвокаттар үшін ғана емес, қоғам үшін қажет. Мықты әрі тәуелсіз адвокатура азаматтардың құқығы мен бостандығының нақты қорғалуына жол ашады. Сонымен қатар сот жүйесіне сенімін арттыратыны сөзсіз.

Жуырда Республикалық адвокаттар алқасының төрағасы М.Мырзағараев 2026 жылғы қаңтарда өткен Ұлттық құрылтайда бұл ұсы-

Жанар ҚАРАШЕВА,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Заң факультеті азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу, еңбек құқығы кафедрасының доценті, PhD докторы:

ХАЛЫҚТЫҢ МҮДДЕСІ – МЕМЛЕКЕТТІҢ НЕГІЗІ

– Қазақстан Республикасы тәуелсіз, біртұтас, құқықтық мемлекет ретінде өзінің тарихи жолын жалғастырып, жаңаша даму кезеңіне қадам басуда. Елдің саяси, әлеуметтік және экономикалық өмірінде реформаларды іске асыру, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, мемлекеттің тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін жаңа Конституцияның қабылдануы – уақыт талабы.

Жаңа Конституцияда халықтың мүддесі, ұлттық бірлік, заң үстемдігі және әділдік принциптері айқын көрсетілген. Ол елдің тарихи дәстүрлері мен заманауи құндылықтарын үйлестіре отырып, Қазақстанның тұрақты дамуы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін стратегиялық бағыттарды айқындайды.

Халық пен мемлекет арасындағы байланысты күшейту – халық тек биліктің көзі ғана емес, сонымен қатар мемлекеттегі суверенитеттің иесі ретінде белгіленді. Бұл жаңа деңгейдегі азаматтық жауапкершілік пен демократиялық қатысуды көрсетеді.

Андрей ЧЕБОТАРЕВ,
саясаттанушы:

ҮКІМЕТ БАҒДАРЛАМАСЫН ҚҰРЫЛТАЙДА БЕКІТУДІ ҰСЫНАМЫН

– Конституциялық реформа комиссиясына Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының кейбір баптарына қатысты өз ұсыныстарымды жібердім.

Бірінші кезекте, Конституцияда саяси партиялардың ел өміріндегі рөлін нақты көрсету қажет деп санаймын. Қазіргі редакцияда партиялардың мәртебесі көбіне шектеуші сипатта, бұл олардың қоғамдағы маңызды рөлін төмендетеді. Ал болашақта пропорционалды сайлау жүйесіне өту жағдайында партиялардың маңызы артады. Осыған байланысты, Германия, Польша, Италия және Түркия конституцияларындағы тәжірибені ескере отырып, партиялардың рөлі Конституцияда оң сипатта болғаны орынды деп есептеймін. Дегенмен партияларды құру мен қызметіне қатысты шектеулер сақталуға тиіс: жаңа Конституция жобасының 6-бабының 4-тармағында көзделген партияларды құру мен олардың қызметіне қатысты шектеулер сақталуы мүмкін.

Президент өкілетін беру тәртібінде де өзгерістер қажет. Вице-Президент пен Құрылтай Төрағасының бұл процесске қатысуы орынды, өйткені олардың саяси салмағы мен мәртебесі үлкен. Ал Премьер-Министрді араластыру артық деп санаймын, себебі ол атқарушы билікке жатады. Көптеген елдің тәжірибесі көрсеткендей, үміткерлер саны көп болғанда билік элитасында келіспеушілік пен қақтығыс туындауы мүмкін.

Үкімет бағдарламасын Құрылтайда бекіту тәжірибесін енгізуді ұсынамын. Бұл тәсіл Үкіметтің жұмысын нақты бағдарлармен қам-

тамасыз етеді, Құрылтайға бақылау мүмкіндігін береді, есеп беруді міндеттейді.

Заң шығару саласында да өзгерістер қажет. Құрылтай депутаттарының заң шығару бастамасын кеңейту олардың белсенділігін арттырып, саяси ықпалын күшейтеді. Сонымен қатар Үкімет пен Президенттің заң жобаларына қарсылық білдіру мүмкіндігі сақталады.

Құрылтайды тарату рәсімін нақтылауда маңызды. Бұл Президентке билік тармақтарының үйлесімді жұмысын қамтамасыз етуге көмектеседі. Дегенмен Құрылтайды тарату себептерін тек кейбір нақты жағдайлармен шектеу дұрыс деп санаймын, мысалы, Вице-Президент пен Премьер-Министрді тағайындауға, Құрылтай Төрағасын сайлауға байланысты мәселелер.

Жергілікті соттардағы судьяларды тағайындау құзыретін мәслихаттарға беру ұсынылымды қолдаймын. Ал кассациялық және мандандырылған соттардың судьяларын Президент тағайындағаны дұрыс деп есептеймін. Бұл жергілікті соттардың жұмысын жақсартып, мәслихаттардың рөлін күшейтеді.

Сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқарудың аумақтық шекараларын нақтылау қажет. Ол қалаларда, кенттерде, ауылдарда және ауылдық округтерде жүзеге асуға тиіс. Ал «жергілікті қауымдастық» ұғымы әкімшілік-аумақтық шекараларды нақты белгілеу үшін жеткілікті емес деп есептеймін.

Бақдаулет АҚЫН,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Шығыстану факультеті Қыыр Шығыс кафедрасының доцент міндетін атқарушы:

РЕФОРМАНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ – ОНЫҢ ИНКЛЮЗИВТІ СИПАТЫ

– 2026 жылғы 21 қаңтарда құрылған Конституциялық комиссия конституциялық реформаны жаңа сапалық деңгейге көтерді. Құрамына 130 өкілдің енуі – Қазақстан қоғамының әлеуметтік, өңірлік және кәсіби әртүрлілігін барынша қамтуға бағытталған қадам. Комиссияға Конституциялық Сот Төрағасының жетекшілік етуі реформаның құқықтық легитимдігін күшейтсе, Мемлекеттік кеңесші мен Премьер-Министрдің орынбасарының қатысуы саяси және атқарушы билік арасындағы үйлесімділікті қамтамасыз етті.

Комиссия отырыстарының толық ашық форматта өтуі, тікелей эфирлер мен БАҚ-та кеңінен жариялануы – конституциялық реформаның демократиялық сипатын нығайтатын маңызды фактор. Нәтижесінде, түзетулер Конституция мәтінінің 84 пайызын қамтып, жекелеген нормаларды жетілдіру шеңберінен шығып, жаңа Конституция қабылдау мәселесін күн тәртібіне шығарды.

Ата Заңға енгізіліп жатқан түзетулер мен толықтыруларының басты идеясы – адамға бағдарланған мемлекет қағидатын институционалдық және нормативтік деңгейде бекіту. Бұл бағыт жаңа преамбулада айқын көрініс тапқан.

Алғаш рет адам құқықтары мен бостандықтары мемлекеттің негізгі басымдығы ретінде жарияланып, бүкіл Конституцияның мағыналық өзегіне айналады. Бірлік, ынтымақтастық, ұлтаралық және дінаралық

жаңа Парламент – Құрылтайдың құрылуы. Пропорционалды сайлау жүйесінің енгізілуі саяси партиялардың рөлін күшейтіп, олардың бағдарламалық жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді. Бұл қадам партиялық жүйенің институционалдық дамуына серпін беруге бағытталған.

Қазақстанның Халық Кеңесін құру – қоғамдық диалогтың жаңа форматын қалыптастыруға арналған. Бұл орган заң шығару бастамасы құқығына ие жоғарғы консультативтік институт ретінде азаматтық қоғам мен мемлекет арасындағы байланысты нығайтады.

Вице-Президент институтының енгізілуі атқарушы биліктің саяси-дипломатиялық және қоғамдық коммуникацияларын жүйелеуге арналған жаңа тетік ретінде бағалануы мүмкін.

Жаңа Конституция жобасында адвокатураға арналған арнайы баптың болуы, зияткерлік меншік құқықтарының қорғалуы, кінәсіздік презумпциясы мен «Миранда ережесінің» бекітілуі құқықтық мемлекеттің институционалдық негіздерін едәуір нығайтады. Сонымен қатар азаматтардың жағдайын нашарлататын заңдардың кері күшіне тыйым салу – құқықтық қауіпсіздікті арттыратын маңызды кепіл.

Қазақстан Республикасының Ата Заңына енгізіліп жатқан түзетулер мен толықтырулары – эволюциялық сипаттағы терең конституциялық трансформацияның көрінісі. Ол адам құқықтарына бағдарланған, ашық, инклюзивті және болашаққа бағытталған құқықтық мемлекетті қалыптастыруды көздейді. Жоба мемлекеттік құрылымның сабақтастығын сақтай отырып, білімге, ғылымға, инновацияға және адами капиталға негізделген жаңа даму парадигмасын ұсынады.

Алдағы жалпыұлттық референдум Ата Заңға енгізіліп жатқан түзетулер мен толықтыруларының қоғамдық легитимдігін айқындайтын шешуші кезең болмақ. Конституциялық комиссия жұмысының жалғасуы бұл құжаттың мазмұнын одан әрі жетілдіруге және қоғам сұранысына барынша бейімдеуге мүмкіндік береді.

Басы 1-бетте

– Баянғали аға, кітабыңыз құтты болсын! Алатаудың ар жағындағы ағайын да бөркін аспапға атып қуанып жатыр екен. Сіздің кітаптың өзгешелігі неде?

– Бұл туралы әңгімеге түспестен бұрын өткен тарихқа үйілейік. Менің «Манасты» жырлап келе жатқаным 40 жылдан асты. 1995 жылы Қырғызстанда Манастың 1000 жылдығы болды. Соған байланысты манасшылардың халықаралық байқауы өтті. Соған қатыстым. Қырғыздарға: «Сендердің конкурстарыңды халықаралық етіп тұрған мен ғой...» деп күлдім. Расында да, сырттан мен ғана бардым. Бұған атақты манасшылардың бәрі түгел дерлік келді. Ата-бабалары манасшы болған Шабай Азизовтің өзі бір төбе! Шабай – манасшы Азиздің, Азиз – манасшы Өмірдің баласы. Ал Азиздің ағасы Чоюке Өмірұлы – даңқты манасшы. Атақты Саяқбай Қаралаевтың өзі: «Чоюке – шынар, мен – шырпық, Чоюке – қыран, мен – шымшық!» дейді екен. Шырпығыңыз – шыбық. 500 мың жолдан астам «Манас» жырын жазып қалдырған Саяқбай Қаралаев солай десе, Чоюкенің қандай дарын иесі болғанын өзің бағамдай бер. Қаба Атабеков, семетейіші Сейдана ана, Сапарбек Қасмамбетов, Қырғыз Республикасының халық әртісі Ұрқаш Мәмбеталиев, Назарқұл Сейдахманов, Базарбай Сөлпиев, Асанхан Жұманалиев секілді дүрлерді көрдім. Шабай Азизов: «Әй, қазағым, жарайсың! Азамат!» деп арқамнан қағып қояды. Әулие сынды Жүсіп Мамайды көргенім – бір хикая. Ақ сақалды, жүзінен нұр төгілген келісті қария екен. Сәлем бердім. «Қай жерденсің?». «Көкшетаудан». «Көкшетауда «Көкмоншақ» деген ел бар ма?». «Жоқ». Әңгімесіз осылай өрбіді. Абылай заманында келген қырғыздар бар екенін айттым. «Айналайын, «Манасты» ұмытпай айта бер!», – деді риза болып. Батасын бергені ғой.

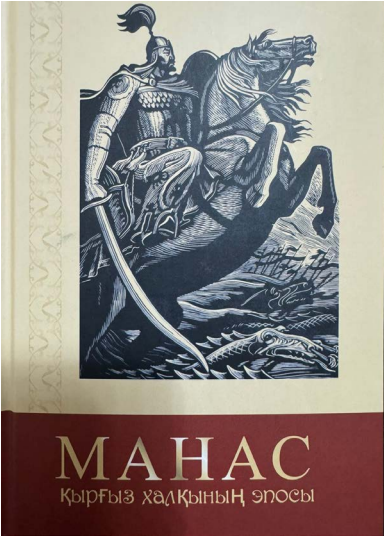
Біз ол кезде 4 томдық «Манас» жырын Байтатынымыз. Мәтіннен ауытқу деген болмайтын. Сол байқауда Базарбай Сөлпиев, Асанхан Жұманалиев секілді манасшылармен арқа-жарқа әңгіме айттық. Олар менің қазақ бола тұра «Манасты» айтатынына таңғалды, қырғызға қатысым бар-жоғын тәптіштеді. Сосын: «Манасшылар жырды тек жаттап қана айтпайды, өз жанынан шығарып, өз нұсқасын жасайды. Әр манасшы жырға өз салымын қосады. Сен – қазақсың, сондықтан қазақ жағын – «Ер Көкшені» көбірек жырлап берсең, жақсы болар еді» деді. Салым – үлес деген мағынада.

Көңіліме қонғанымен, бірден кірісіп кете алмадым. «Манас» секілді әлем әдебиетінің жауһарына мен не қоспақпын? Оған хақым бар ма? Арада біраз жыл өтті. Бірақ әлгі сөз көкейімнен кетпей қойды. Сосын Ер Көкше мен Нескараның әңгімесін жаздым. «Манастың» классикалық нұсқасында ол жоқ. Несқара – Манжудың ханы. Ол Ер Көкшемен келіп: «Сен қырғыздармен бірге болма. Керісінше оны бірге шабайық. Мол олжаға кенелесің!» деп арбайды. Сонда Ер Көкше: «Жоқ, мен достарыңды сатпаймын. Сатқындық біздің халқымыздың салтында жоқ!» деп, қарсы болады. «Онан сен тым болмаса, оған көмектеспе. Біз шапқанда бейтарап қал!» – дейді Несқара. Ер Көкше қазақ-қырғыздың бір туғандығын айтып, оған да көнбейді. Жақсылықпен кетуін талап етеді. Енді Несқара екі елдің арасына от жаға бастайды. Бір-біріне айдап салады. Екі жақтан да әпербақандар табылады. «Үретугын айға да, үретугын сайға да, иттер көп қой қайда да» деп Ер Көкше басу айтады. Қырғыздарды атақты Бақай қария сабасына түсіреді:

*«Бір болатқа бір болат,
Қайрат салып жүрмесін,
Бір бауырға бір бауыр,
Айдап салып жүрмесін.
Соларға еріп тағы да,
Қазақ-қырғыз сорымыз,
Қайнап қалып жүрмесін!»* – деп, ақылтөй қария Бақай Ер Көкшемен жүздесіп, екі елдің арасындағы алауыздықты басады.

Сонымен, «Ер Көкше мен Несқара» тарауы жазылды. Шоқан жазып алған нұсқада жалаңаш қатынның түйенің бұйдасын шешетіні туралы сюжет бар. Оранқы деген торғауыттың ханы – өзі балуан, батыр әйел тыр жалаңаш келіп, шешіп алады. Мен осыны таратып жаздым. Оның бір себебі бар. Манастың 1000 жылдығына мен мемлекеттік делегацияның құрамындағы он адамның бірі болып бардым. Таласқа ұшқанда Әбіш Кекілбайұлы екеуміз қатар отырдық. ЯҚ-40-тың імі тар. Алып Әбекең сыймайды. Бір кезде: «Әй, Байнғали, мен қолымды иығына қойып отырсам бола ма?» дегені. «Аға-ау, жүрт сіздің қолтығыңызға қалай кірерін білмей жүрген жоқ па? Маған өзіңіз ағалық құшағыңызды жайып жатсаңыз, қалай бас тартайың!» деп едім, кеңілдей күлді. Ұшақтан түсе бергенде, қырғыздың журналіст жүйіріп келіп: «Ал Баянқалы, Таласта тұрып, «Манасты» айтпасаңыз болмайды!» деп қол-

Манасшы

қа салды. Мен қысылып, ағаларыма қарадым. Олар: «Айт, айт» десті. Сонымен, Әбіш ағам мен Шерхан ағам екі қолтығымнан демеп тұрып, «Манасты» жырладым. «Манастың» күмбезіне барғанда Құранды да маған оқытты. Былай шыға бергенде Қал-ағаң – Қалтай Мұхамеджанов: «Әй, мына Баянғали бізді екі рет қатырды-ау!» деді күліп. Ағаларым қостай күлді. Сол жолы Шерхан аға Шоқан нұсқасындағы жоғарыда айтылған сюжетті есіне алып, соны жырлашы деді. «Жалаңаш қатын мен түйе» деген тарау солай жазылды. Әр жерде айтып жүрдім. Арада жиырма жылдай уақыт өтті. 2019 жылы сол кездегі Түрік академиясының басшысы Дархан Қыдырәлі мені Қырғызстанға алып барды. «Манасты» жырладым. Қырғыздар: «Сізде Қырғыз Республикасының халық әртісі атағын береміз», «Манас» орденін береміз» деп күмілдесіп жатты. Кейін белгілі қырғыз жазушысы, қырғыз мемлекетінің қазіргі Мемлекеттік хатшысы Арслан Қойғышев келіп, қонақүйдің фойесінде отырып, «Манасты» жырладық. Сол жерде жалбыр шаш біреулер жүрді. Олар да маған құлақ түре қалыпты. Кейін білсек, әлгілер Америкадан аң аулауға келген байлар екен. «Бізде үндістер де осылай жырлайды. Ғажап, не деген ұқсастық!» деп олар таңғалыпты. Мені құшақтап бірдеңе айттып жатқан, сол екен.

Сол сапардан кейін «Манас» есімнен кетпей қойды. Ағыл-тегіл жыр түйдек-түйдек келіп жатыр. Тоқтай алар емеспін. Әлде-қайдан ішіме мол қуаттың құйылғанын тусіндім. Сонда: «Манасты» қайта жырлап шықсам ба екен?!» деген ой келді. Жыр басын жаздым. Төгіліп түсті. Түйдек-түйдек түскені сондай, жазып үлгере алмай жаттым. Сосын сабама түстім. «Қой, әуелі «Манасты» қазақ тіліне қайта аударайын» деген ой келді. 1984 жылы «Қазақстан» телеарнасында «Манас – қазақ жерінде» деген хабар түсірдім. Содан бері 40 жылға жуық уақыт өтті. Ал маған мұндай ой бірінші рет келіп отыр.

1952 жылы «Манас» жырының басына қара бұлт үйіріліп, сол кездегі қырғыз астанасы Фрунзеде өткен үлкен жиында оны Мұхтар Әуезов қорғап қалғаны мәлім. Сонда ұлы жазушының уәжі мынадай болыпты: «Әрине, жырға әр заманның ықпалы болады. Сондықтан «артық тұстарын» алып тастап, халықтық нұсқасын жасау керек!». Соның арқасында жыр аман қалды. Қырғыздар миллиондаған жол «Манасты» ықшамдап, төрт томдық классикалық нұсқасын жасады. Сол төрт томдықты іле-шала, 1961 жылдан бастап, қазақ тіліне аударып шығарған. Жалпы, редакциясын Мұхтар Әуезов басқарған аударма ісіне Рафу Қайырбеков, Сырбай Мәуленов, Хамит Ергалиев, Әбділді Тәжібаев, Ғали Орманов, Тұманбай Молдағалиев секілді қазақтың кіл мықты ақындары тартылған. Соның бірінші кітабы 47 мың, екінші, үшінші, төртінші кітабы 31 мың данамен күллі қазақ даласына тараған.

Әу баста «Манасты» аудару туралы ой менің миыма да кірмеуі содан. Ал енді ондай ой бүтін неге келді? Соны түсіндіре кетейін. Баяғы басылып, таратылған кітаптың қазір көбі жоғалды, бары әбден ескірді. Қайта басылған жоқ. Сосын оны қаламгер қауым болмаса, көпшілік жаппай оқи қоймайды. Өйткені тым ұзақ, 100 мың жол өлеңді оқуға бүтінгі оқырманның қолы тие бермейді. Сосын мен қазіргі оқырманның талғамына сай етіп аударуға бел будым.

– Сонда қалай аудардыңыз? Бұрынғы аударылған дүниені қайта жүйелеп шықтыңыз ба?

– «Манас» жалпы үш бөлімнен тұрады – «Манас», «Семетей», «Сейтек». Манастан Семетей, Семетейден Сейтек туады. Алғашқы бөлім – «Манасты» аударуға 67 күн кетті. Әу баста аударылған дүние бар ғой, мен оны дәл сол күйінде ала салған жоқпын. Өртүрлі нұсқаларды салыстыра отырып, төрт томдық классикалық нұсқаға кірмей қалған оқиғаларды да қамтыдым. Арасында қысқартып, қара сөзбен баяндап отырдым. Сөйтіп, қазіргі оқырманның талғамына лайықтадым. Сосын Дархан Қыдырәліге хабарла-сып ем, ол қатты қуанып, шығарып беретінін айтты. Сонымен бірінші кітапты Түрік аде-миясы шығарды. «Егемен Қазақстанға» үлкен мақала жарияланып, қырғыз елінде кітаптың таныстырылымы өтті. Қырғыз Республикасының Президенті Садыр Жапа-ров 2021 жылы Қазақстанға келген сапары-нда кеудеме «Достық» орденін тақты. Содан кейін «Семетей» мен «Сейтекті» 43 күнде аяқтап, оны өз қаржыма кітап етіп шығарып, Қазақстан мен Қырғыз Республикаларының 30 жылдық мерейтойына тарту еттім.

Айтпақшы, осы жобаға кірісер алдында көп адамнан «Манастың» оқиғасын толық білесің бе?» деп сұрап көрдім. 95 пайызы

3-желтоқсан күні «Манас» академиясы өткізген ғылыми-практикалық конференция-да әлемнің түпкір-түпкірінен келген ғалымдардың алдында ауызша баяндама жасадым. Олар ерекше ықыласпен тыңдады.

Сол күні түстен кейін «Манас» ұлттық театрында кітаптың таныстырылымы өтті. Бұл – қырғыз президенті Садыр Жапаровтың тікелей басшылығымен ашылған театр. Қырғыздың манасшылары, төкпе ақындары, жыршы-қобызшылары әр жерде шашылмай, сол ғимаратта отыр. Театрдың жанына өз резиденциясын салды.

Міне, сол театрда кітаптың таныс-тырылымы өтті. Қырғыздың ығай-сығайы түгел келді. Президент көмекшісі Марат Иманқұлов, Қырғыз Республикасының халық жазушысы Қайрат Иманәлиев, атақты Түтелбай Қазақовтар кітапқа өте жоғары баға берді. Мен де еркін көсілдім. Сол жерде қырғыз кәсіпкері, меценат Нұрғали Асана-лиев шығып сөйлеп, манасшыларға үй сый-лады. Кенет: «Келесі жылғы «Қағанат» сый-лығын мен Баянқалы ағама ұсынамын!» деді. «Е, көп сыйлықтың бірі шығар...» деп ойла-дым да қойдым. Сол кезде кешті жүргізіп отырған Нұрбек Талантбеков: «Баянғали аға,

бәрі кім үшін? Әрине, туған ел, қасиетті кіндік қаны тамған жер үшін!

– Сіздің Көкшетауда туып, «Манасқа» қызығуыңыз, манасшы атануыңыз – ерекше оқиға. Әдетте, қазақ жыршы-лары өзіне жырдың қонғанын айтады. Түсіне кіріп: «Өлең аласың ба, көген аласың ба?» – депті» дегенді естіп өстік. Қырғызда қалай екен?

– Атам Әлімжан қиссашы болыпты. Әкем «Қобыланды», «Алпамыс» жырын оқыт-ты. Шешем «Қалқаман-Мамырды» жатқа білетін. Бала күнімнен қазақ жырларымен қатар «Манасты» сүйіп өстім. Үлкендер «қыр-ғыз бізге ең жақын халық» деп құлағымызға құйып отыратын. Бірақ «Манасты» айтатын адамды көрген жоқпын. Бірде радиодан Саяқбайдың «Ер Сырғақты» айтқанын естіп қалдым. «Манастың» қазақша нұсқасын оқ-дым. Алматыға келген соң Әлкей Марғұла-нның «Шоқан және Манас» атты кітабына шүкшидым. «Көкстайдың ертегісінің» Шо-қан жазған нұсқасын есіктедім. Өзімше конспектілеп, жазып алып жүрдім.

Сол кезде қырғыз теледидарынан «Бір кесе» дейтін бағдарлама берілетін. Сол ха-бардан «Манасты» жырлағандарды көрдім. Ырғағы, айту мәнері ұнайтын. Бір күні «Бу-кинистен» 4 томдық қырғыз тілінде шыққан кітаптың алғашқы екі томын таптым. Алма-тыда 1 миллион адам бар, соның ішінен әлгі кітап менің қолыма түсіп тұр ғой, бұл кез-дейсоқтық па, кім білсін. Ашқан сәтімде-ақ, әуенге қосып айта жөнелдім. Қаламгерлердің арасындағы жиын-тойларда біреу өлең оқып, біреу ән айтып жатқанда мен «Манас-ты» айтатын болдым. Бәрі құлап түседі.

Енді аян жөніндегі сұрағыңа келейік. 1984 жылы түсіме аппақ бұлт секілді кісі кірді. Айналасының бәрі аппақ. «Әуесін дұрыстап айт» дейді маған. Оқыған адаммын ғой, «Манас манасшылардың түсіне кіріп, аян береді екен» дегенді естігенмін. Бір жа-ғынан қуанып, екінші жағынан қорықтым. Сөйтсем, қырғызда «Аян болмай, баян бол-мас» деген сөз бар екен. Манастың өзі, немесе оның батырларының бірі, әйтпесе, айна-ласында жүрген бір адам аян бермесе, жыр-шының қанша жатқа білсе де, манасшы атануға хақысы жоқ екен.

Сол түсімді жиырма-отыз жыл бойы еш-кімге айтпадым. Кейін: «Сен осы «Манасты» айтуға рұқсат алдың ба?» деген сұрақ қойы-латын болған соң айтып жүрмін. Манастың мың жылдығы тойланып жатқанда тағы да түсіме кірді. Манастың күмбезінің жанында Құран оқып отыр екенмін деймін. Бір кезде Айкөл қалың қосынын ертіп, жанымнан өтіп бара жатыр екен. Құдды кітаптағы бейнесі. Ояңған соң: «Е, арауғы разы болған екен ғой» деп түйдім.

Бірде көкпенбек Ыстықкөлдің толқыны толқып тұр екен деймін. Сол толқынның үстінде Саяқбай ағамыз «Манасты» жырлап тұр. Танертең Бішкектен хабарласты: «Сізді үлкен жиыңға шақырамыз». Ауырып, бара алмай қалдым. Сөйтсем, маған Саяқбай Қарабалас атындағы медаль беріпті. Манастың құдіретін осы кітапты жаз-ғанда да сездім. Аяқ астынан жыр төгіліп келеді. Кейде ұстай алмай қаламын. Көбінесе компьютерге жазамын, қағазға да түртіп қоямын. Телефонға да диктовка жасап, жа-зып аламын. Бұл – ұмытып қалмас үшін жасаған сақтығым.

– Осымен «Манасты» жазып біттіңіз ғой?

– Жоқ, «Манас» – мұхит қой. Мен 26 та-рауын ғана жаздым. Мен «қырғыз балам» деп атайтын Нұрбек Талантбеков: «Аға, тоқта-маңыз, жалғасын жазыңыз. Оны біз өзіміз шығарып береміз!» – деп хабарласты. Соны-мен, қалған тарауларын жазып жатырмын. Болашақта менің дүниемді оқыған адам, бұйырса, «Манасты» толық таразылап шық-қандай болады.

– Жалпы, «Манастың» қанша нұсқа-сы бар делінеді?

– «Манастың нұсқалары баршылық. Бірақ Сағымбай Оразбаков пен Саяқбай Қаралаев-тың мұралары – ең ірі, классикалық нұсқалар болып есептеледі. Сағымбай Оразбаковтан 180 мың, Саяқбай Қаралаевтан 503 мың жол «Манас» жазылып алынған. Саяқбай Қаралаев-тың «Манастың» төрі «Семетей» көп. Мәмбет Чоңморовтың 400 мың жолдық нұсқасы бар. Олар ар жағында аңызға айналған Келдібек манасшы, Балық ауыз манасшы, Тыныбек манасшы деген алапат өнер иесілері өткен. Шоқан Әулиханов 1856 жылы Ыстықкөлде «Манасты» жазып алған ғой. Оған жолыққан Назар манасшы болуы мүмкін делінеді. Өте көркем дүние. Оған дейін де неше дүр өткен. Кейбірінің нұсқасы жазылып алынбай қалған.

– «Манасты» жырлаудың ерекше әдістері бар ма?

– Манасшы әдетте: «Чоғылтып айтайын ба, жайылтып айтайын ба?» деп сұрайды. «Чо-ғылтып айту» – ықшамдап, жинақтап айту деген сөз. Ал «жайылтып айтқанда», манасшы еркін көсіледі.

– Қазір қанша манасшы бар?

– Нұрбек Талантбековтің айтуынша, бү-гінде қырғыз елінде талтантымен танылған 15 шоң манасшы бар. Жас жағынан ең үлкені – Назарқұл Сейдахманов ағамыз. Одан кейінгі үлкені – менмін. Біз де ақсақалға айналдық. Осы 15 манасшының ішінен қыр-ғыздар тағы «Жаратман манасшы» деп бө-леді. Ол – өз нұсқасы бар, жырды жаратқан, яғни өзіндік нұсқасын шығарған өнер ие-лері. Олар көп емес. Бірақ қазірше ешқайсы-ның кітабы шыққан жоқ. Нұрбектің айтуын-ша, мен де сол «жаратман манасшының» қатарындамын. Мен бұған қуанамын, шүкір-шілік қыламын!

– Бүгінгі әңгімеміз «Манас» тақыры-бына арналды ғой. Бірақ сіздің басқа да тақырыпта көп дүние жазғаныңызды білеміз.

– Мен қазақ және орыс тілінде жазатын қаламгермін. 90-нан аса кітаптың, 31 томдық шығармалар жинағының иесімін. 5 көркем, 6 деректі фильмінің авторымын. Осы күнге дейін шығармаларым 20 тілге аударылыпты. Шүкір.

– Әңгімеңізге рахмет.

Әңгімелескен –
Бауыржан БАБАЖАНҰЛЫ

білмейтін болып шықты. Көбі бала күнінде оқыған, ұмытып қалған. Міне, біздің қалың оқырман былай тұрсын, зиялы қауымның көпшілігі «Илиада», «Одиссея», «Шахнаме» сияқты ұлы шығармалардың қатарында тұрған жыр жауһарын білмейтін болып шықты.

Қырғыздар маған: «Әлемдегі 8 миллиард адамның ішінде қырғыздан басқа «Манасты» жырлайтын жалғыз адамсыз. Оның үстіне, «Манас», «Семетей», «Сейтекті» түгел аударып, бір кітап етіп шығарған дара тұлғасыз» деп баға беріп отыр. ТҮРКСОЙ-дың басшысы, белгілі жазушы Сұлтан Раев: «Қазақта «Манасқа» еңбек сіңірген төрт адам бар, олар – Шоқан Уәлиханов, Мұхтар Әуезов, Әлкей Марғұлан, Баянғали Әлімжанов» деп жүр. Одан артық қандай баға керек?!

Сонымен «Манасты» түйіндегендей болғанмын. Бірақ түйдек-түйдек жыр келеді де тұрады. Қырғыз ғалымдарымен ақылдасып ем, олар: «Байке, сізге керек бол-мағанымен болашақ ұрпақ үшін қажет. Қа-ғазға түсіре бергеніңіз дұрыс!» деді. Сосын бір жылдай отырып, «Манастың» 26 тақырыбын қазақша қайта жырлап шықтым. 10 мың жол-дан асатын өлең қағазға түсті. Бұл – әйгілі жырға қазақ ақынының қосқан салымы!

Осы жыры аяқтап қалған кезімде Се-наттан хабарласты. Сенат спикері Мәулен Әшімбаев Қырғыз Республикасына іссапар-мен барады екен. Мені шақырды. Қуана келістім. Ұшақта жаңалығымды айттым. Әдет-те, әлі бітпеген дүние туралы ләм демеуші едім, бұл жолы үлкен жолдың үстінде айт-қым келді. Мәулен Сағатханұлы қатты қуан-ды. Форумның үстінде хабарлап, айыр қалпақты ағайындарды бір дүридетіп қой-ды. Қайтып келе жатқанда кітапты шығару мәселесін өз мойнына алатынын айтты. Сөзінде тұрып, демеушілердің көмегімен «Айкөлдің жолын» шығарып берді.

– Қырғыздар қатты қуаныпты...

– Иә, қуанатынын сезем. Бірақ дәл мы-надай бөркін аспапға атып шаттанғанды деп күткен жоқ. «Манас» театрының директоры, өзі де манасшы Нұрбек Талантбеков: «Баян-ғали аға, мынау – тарихи жаңалық қой! Өзге елдің ақынының «Манасқа» салым салуы бұрын-соңды болмаған жағдай! Аанада пре-зидентіміздің қолынан «Достық» орденін алдыңыз ғой, енді сізді «Қырғыз Республи-касының халық әртісі» атағына ұсынамыз!» дейді шаттанып. Алып-ұшып, қуанып тұр. Сол ойын әлеуметтік желіге жазып жіберіпті. Кітап шыққасын салып жібердім.

4 желтоқсан – Қырғыз Республикасында «Манас» күні! Жылда атап өтіледі. Былтыр қырғыз ағайын «Айкөлдің жолының» таныс-тырылымын жасаймыз деп шақыртты. Әуелі

пәтеріңіз құтты болсын!» десін. Сөйтсем, Бішкек қаласынан екі бөлмелі үй берілген екен. Биылғы «Манас» күнінде тапсырылатын көрінеді.

Ертеңіне гала-концертте екі жас манас-шымен қатар отырып «Манасты» жырладым. Айыр қалпақты ағайынның қошеметі тіпті бөлек болды.

Ал енді кітапқа келейік. Неге «Айкөлдің жолы?», «Айкөл» – кеңдікті білдіретін ұғым. «Айкөлдің жолы» – қырғыз халқының азаттығы жолында күресіп өткен батырдың жолы. Әдетте, «Манасты» жырлаушылар сю-жеттік жеріні, тарихи оқиғаларды сақтайды да, өз бетінше жырлайды. Мен де сақтадым. «Шоң қазақ» тарауында Көкетайдың асында Қоңырбай қырғыздардың бәйгесін тартып алып кетеді. Онымен қоймай, есіне барғасын қырғызды шауып алуға дайындалады. Манас

соның алдын алып, қырғыз, қазақ, өзбек, яғни, түгел түркінің басын қосып, Шет Бей-жіңге аттанады. Міне, негізгі желіде көп ба-тырдың аты аталады да, жеке ерліктері көрсетілмейді. Мен соны «Ер Көкшенің ер-лігі», «Ер Төстіктің ерлігі», «Мүзбұршақ пен Үрбінің ерлігі», «Бөкмұрынның ерлігі» деген сықпалы тарау-тарау етіп, жеке-жеке көр-сеттім. Манас пен Қоңырбайдың жекпе-же-гін ақ пен қараның соғысы етіп шығардым. Манас – ақ, Қоңырбай – қара.

Кітапты «Айкөлдің ақырғы оғы мен Кауыр ойлары» деген тараумен аяқта-дым. Алтайдан Алатауға дейінгі жолда бір диуана келіп анасы Шыырдыға бір оқ беріпті: «Бұл – қасиетті оқ, батырдың жағасына тіліп қойындар, әбден жаны қиналған кезде ғана алсын!» дедті. Кейін әйелі Қанікей батырдың ақ сауатынның жағасына тіліп берді.

Қаңғаймен шайқаста қазақ-қырғыздың батырларын түгел атып өлтірген Шыпшай-дар мерген енді Манастың өзін анды бастай-ды. Айкөлдің қапысын таба алмай, астында-ғы аты, Аққұла тұлпарды оққа ұшырады. Манас жағасындағы оқты алудың сөті енді келгенін ұғады. Ақкелте мылтығын қолға алып, оқтайды. «Қырғызды тас-талқан етіп жеңді!» деп масайрап бір сапта тұрған сегіз дұшпанның басын қарауылға алып, тартып жібереді. Жалғыз қалған Әлеукеңің Қоңыр-байы зар жалайды.

Осы тарауда Манастың ауыр ойларына кезек бердім. Айкөлдің жолы – қырғыздың жолы. Алтайдан Алатауға дейінгі жолда қыр-ғыз көрген зұлматтың бәрі, елдің елдігі, ердің ерлігі сол жолда бар. «Жалаңаш жүрген шы-ғайға, торқа шапан киізген, жаяу жүрген шығайды, тұлпар атқа мінгізген, бойдақ жүрген шораға, қыз сулуын үйтізген», «әділ-дік үшін айқақан, адалдық үшін шайқасқан» Манас аманатын Аллаға тапсырап алдында толғанады. Еткен ерлігін еске алады. Соның

ҮЗДІК ҚАЛАМҒЕРЛЕР МАРАПАТТАЛДЫ

АПТА БАСЫНДА Қ.ҚУАНЫШБАЕВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МУЗЫКАЛЫҚ ДРАМА ТЕАТРЫНДА ЕЛІМІЗДЕГІ ЖАС ҚАЛАМҒЕРЛЕР ҮШІН ПРЕЗИДЕНТТІК АРНАУЛЫ ӘДЕБИ СЫЙЛЫҒЫ ЖӘНЕ «АЙБОЗ» ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИ СЫЙЛЫҒЫ ЖЕҢІМПАЗДАРЫН МАРАПАТТАУ РӘСІМІ ӨТТІ. ШАРАҒА ПРЕМЬЕР-МИНИСТРДІҢ ОРЫНБАСАРЫ, МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АҚПАРАТ МИНИСТРІ АИДА БАЛАЕВА ҚАТЫСЫП, ЖЕҢІМПАЗДАРДЫ ҚҰТТЫҚТАДЫ.

«Жыл сайын мемлекеттік тапсырыспен қаламгерлеріміздің кітаптары жарық көріп, қаламақы төленуде. Мәселен, өткен жылы 119 кітап 240 мың данадан астам таралымда басылып шығып, еліміздің кітапханаларына таратылды. Сондай-ақ 61 кітаптың авторлық құқығы сатып алынып, авторларға қомақты қаламақы төленді. Өткен жылы Президент бастамасымен «Ұлттық кітап күні» мерекесін алғаш рет кең көлемде атап өттік. Қазақстан Жазушылар одағымен «Стратегиялық әріптестік» орнату арқылы ірі үш жоба жүзеге асты. Аталған жобалар аясында 35 жаңа кітап жалпы таралымы 24 мың данамен жарық көріп, кітапханаларға табысталды. Оның ішінде жас қаламгерлер «Қазақстанның әдеби-танымдық панорамасы»

жобасы арқылы өңірлердің тарихи-рухани болмысын көркем шығармаға айналдырып, оқырманның ыстық ықыласына бөленді. Бұл жоба бойынша екі жылда 40 жас қаламгердің кітабы жарық көріп, олардың әрқайсысы көлемді қаламақы алды. Сондай-ақ «Жұмысшы мамандықтары жылы» аясында «Ерлік пен еңбек дастаны» шығармашылық байқауы ұйымдастырылды. Әрине, қаламгер қауымына жүйелі әрі мақсатты қолдау көрсетуде бүгінгі жастарға арналған Президенттік арнаулы әдеби сыйлық пен «Айбоз» ұлттық әдеби сыйлығының орны айрықша. Бұл марапаттар – сөз өнеріне деген құрметтің, әдебиетті ұлт руханиятының негізгі тіректерінің бірі ретінде танудың нақты көрінісі. Аталған сыйлықтар арқылы қазақ

әдебиетіне мазмұны терең, көркемдік деңгейі жоғары тың туындылар қосылып, шығармашылық кеңістікте жаңа есімдердің ашылуына сеп болып отыр. Байқау арқылы біз әдеби ой жаңарып, заман талабына сай тың тақырыптар мен жаңа көркемдік ізденістер қалыптасып келе жатқанын көріп отырмыз. Осы иігі бастамалар ұлттық әдебиеттің дамуына серпін беріп, қаламгерлерге жаңа жауапкершілік пен тың мүмкіндіктер жүктейтініне сенімдіміз», – деді Аида Балаева. Сонымен, 2025 жылғы Президенттік арнаулы әдеби сыйлығы «Тергеуші» романымен Арман Әлменбет («Проза»), «Құмдағы хикая» өлеңдер жинағымен Саян Есжан («Поэзия»), «Ақ кніз» пьесасымен Бауыржан Ширмедінұлы («Драматургия»), «Жазда атамның аулында...» туындысымен Аслан Тілеген («Балалар әдебиеті») алды. Ал 2025 жылғы «Айбоз» ұлттық әдеби сыйлығын «Айша бибі» поэмасымен Хамит Есеман («Үздік поэзия»), «Бруклин көпіріндегі кездесу» хикаятымен белгілі жазушы Дәурен Қуат («Үздік проза»), «Кенесары хан» драмасымен Әділбек Ыбырайымұлы («Үздік драматургия»),

«Күн қармаған бала» аудармасымен Әсем Ережеқызы («Үздік аударма»), «Алтын бала» шығармасымен Қанат Әбілқайыр («Үздік балалар әдебиеті»), «Мұқағали мен Енixe. Ақын мен

адамның драмасы» сыни эссесімен Амангелді Кеңшілікұлы («Үздік әдеби сын»), «ТАБУ. Жоғалған үміттің ізі» комиксімен Ильдар Сансызбайұлы («Үздік комикс») иеленді.

XXI ҒАСЫР ЕҢБЕК НАРЫҒЫНЫҢ ТҮБЕГЕЙЛІ ӨЗГЕРІСТЕР КЕЗЕҢІ БОЛЫП ОТЫР. ДӘСТҮРЛІ «ОФИСТЕ ТҰРАҚТЫ ЖҰМЫС» МОДЕЛІ БІРТІНДЕП КЕҢІСТІКТЕН ШЫҒЫП, ОНЫҢ ОРНЫНА ЕРКІН ЖҰМЫС ІСТЕЙТІН, ТӘУЕЛСІЗ МАМАНДАР – ФРИЛАНСЕРЛЕР БЕЛСЕНДІ БОЛЫП КЕЛЕДІ. ҚАЗІРГІ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДА ЖИІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН «ФРИЛАНСЕР» ҰҒЫМЫНЫҢ ТАРИХЫ ТЕРЕҢДЕ ЖАТЫР. ЭНЦИКЛОПЕДИЯЛЫҚ ДЕРЕКТЕРГЕ СҮЙЕНСЕК, БҮЛ ТЕРМИН АЛҒАШ РЕТ ӘЛЕМГЕ ӘЙТГІЛ ЖАЗУШЫ ВАЛЬГЕР СКОТТЫҢ «АЙВЕНГО» РОМАНЫНДА ҚОЛДАНЫЛҒАН. ШЫҒАРМАДА ОРТА ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ЖАЛДАМАЛЫ ЖАУЫНГЕРЛЕР «ФРИЛАНСЕРЛЕР» ДЕП АТАЛҒАН. УАҚЫТ ӨТЕ КЕЛЕ БҮЛ ҰҒЫМНЫҢ МАҒЫНАСЫ ӨЗГЕРІП, БҮГІНГІ КҮНДЕ МҮЛДЕ БАСҚА СИПАТҚА ИЕ БОЛДЫ. ОЛ ҚАНДАЙ СИПАТ?

Наурызбек САРПА

Қазіргі еңбек нарығы жұмыс іздеушілерге еңбек студің түрлі жолдарын, небір шарттарын ұсынады. «Фриланс» деген ұғым штаттан тыс жұмыс істеу деген мағынаны білдіреді. Фрилансер бір уақытта бірнеше жобамен айналысып, бірнеше компаниямен жұмыс істеуі мүмкін. Кейбір адамдар үшін фриланс болып жұмыс істеу мүмкіндігі еркіндікпен тең ұғым. Мәселен, таң бозынан оянбайсың, кеңсеге асықпайсың, жұмысыңды бақылап отыратын бастығың жоқ, ауibusқа отырып, кептелісте тұрмайсың – себебі фриланс үйде отырып немесе қашықтан жұмыс істейді. Дәстүрлі жұмыс орындарының парадигмасы COVID-19 пандемиясының арқасында сейсмикалық өзгерістерге ұшырады. Нәтижесінде, қашықтан жұмыс істеу басым тренд ретінде пайда болды. 2023 жылы 12,7 пайыз қызметкерлер толық күн үйде еңбек етсе, ал 28,2 пайыз гибридіті модельде жұмыс істеген. Қашықтан еңбек студің тұрақты өсуіне қарамастан, жұмыс күшінің көпшілігі (59,1 пайыз) әлі де кеңсеге қызмет атқарады. Бұл қашықтан атқаратын жұмыс күшінің көбейгенімен, кеңсеге дәстүрлі жұмыс ескірмейтінін көрсетеді. Дегенмен келер шаққа болжам жасасақ, қашықтан жұмыс істеу артады. Мәселен, 2023 жылы IT-мамандары қашықтан жұмыс істеушілердің алдыңғы легінде болған. Дегенмен басқа салалар да артта қалған жоқ. Маркетинг, бухгалтерлік есеп және қаржы және жобаларды басқару мамандары жұмыс үздіксіздіің қамтамасыз ету үшін цифрлық құралдар мен платформаларды пайдалана отырып қашықтан жұмыс істеуді қабылдады. Медицина және денсаулық сақтау саласы, ең алдымен, телемедициналық қызметтердің өсуіне және денсаулық сақтау жазбаларын цифрландыруға байланысты қашықтан жұмысқа ауысуды жөн көрді. Тіпті дәстүрлі түрде қызметін нақты кенесерде атқаратын HR, рекрутинг және тұтынушыларға қызмет көрсету орындары қашықтан жұмыс істеудің артықшылықтарын сезініп келеді. Виртуалды әлем бұл салаларға орналасқан жеріне қарамастан тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік берді.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ФРИЛАНС НАРЫҒЫ

Қазақстан 2026 жылды жаңартылған Салық кодексімен қарсы алды. 2025 жылдың аясында қабылданған жаңа құжаттың басты мақсаты – бизнес үшін салықтық барынша қарапайым, түсінікті және болжамды ету. Жаңа Салық кодексіне сәйкес, бұрынғы көп нұсқалы жүйенің орнына үш негізгі арнайы салық режимі (АСР) ғана сақталды: өзін-өзі жұмыспен қамтығандарға, жеңілдетілген декларация бойынша, сосын шаруа қожалықтарына арналған АСР. Бұл өзгеріс салық жүйесін жүйелеуге және кәсіпкерлер үшін таңдауды жеңілдетуге бағытталған. Фриланс нарығы үшін ең маңызды мәселе – жеңілдетілген декларация бойынша арнайы салық режимінің сақталуы. Себебі Қазақстандағы шағын бизнес пен фрилансерлердің елеулі бөлігі дән есемен келісін жұмыс істеп келеді. Қазақстанда фрилансерлер саны да өсіп келеді. Ел ішінде фрилансердің орташа саны 255,8 мың адамды құрады, әрі олардың ба-

Фриланс Философиясы

сым бөлігі білім беру мен сауда саласында еңбек етеді. 2021 жылы 1 миллионнан астам адам фрилансер ретінде еңбек еткен және олардың 78 пайызы фриланспен тұрақты жұмысты бірге жүргізген. Орташа айлық табыс шамамен 124 мың теңге, медианалық табыс 65 мың теңге деңгейінде болды. Елімізде IT фрилансерлер кейінгі жылдары айтарлықтай табыс тапты – 1 350 маман 10 млн АҚШ долларына жуық табыс әкелген. Осы саланы зерттеу барысында Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне қарасты «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» (ЕРДО) акционерлік қоғамының 2021 жылғы сараптамасын шолып шыққан едік. Бұл ұйым – әлеуметтік-еңбек саласындағы талдамалық және IT орталығы. Онда пандемиядан кейінгі кезде елімізде қандай өзгерістер болуы мүмкіндігі қамтылған екен. Мысалы, бүкіл әлем бойынша бес қызметкердің бірі 2020 жылы үйде жұмыс істеуге мәжбүр болды, ал ЕО елдерінде қызметкерлердің 33-40 пайызы тележұмысқа көшкен. Пандемия аяқталғаннан кейін дамыған елдердегі жұмысшылардың 20-25 пайызы (Франция, Германия, Жапония, Испания, Ұлыбритания және АҚШ) және дамушы елдердегі 10 пайызы (Қытай мен Үндістан) үйде аптасына 3-тен 5 күнге дейін жұмыс істей бастаған. Біздің аймақ туралы айтатын болсақ, BCG талдауына сәйкес, сандық және білімге негізделген секторларда қашықтан жұмыс істейтін жұмысшылардың үлесі Қазақстанда пандемияға дейін 41 пайызды құраса, ал COVID-19 кезінде бұл көрсеткіш 50 пайызға дейін өскен екен. Ресми статистика деректері бойынша 2021 жылдың 1 тоқсанында 73,7 мың адам немесе жұмыспен қамтылған халықтың 0,8 пайызы ресми түрде жұмыс орынан тыс жерде жұмыс істеген, олардың 86 пайызы жеке коммуникация құралдарын қолданған екен. Оның 70 пайызы әйелдер болса, 69 пайызы қала тұрғындары. Сараптамалық бағалауға сәйкес Қазақстанда 2,2 млн жуық жұмыспен қамтылғандар немесе білім беру (саладағы қызметкерлердің 80 пайызына дейін), қаржы және сақтандыру (62 пайыз), мемлекеттік басқару (58 пайыз), кәсіби және ғылыми қызмет (50 пайыз), сондай-ақ ақпарат және байланыс (45 пайыз) сияқты салаларда әрбір төртінші қызметкер қашықтан жұмыс істей алады. Ғылым Фриланс Қазақстанда қашықтан жұмыс істейтін мамандарға сұраныс артқан. hh.kz платформасының мәліметінше, қашықтан жұмысқа арналған вакансиялар арасында ең көп сұранысқа ие мамандықтар – сату менеджері, бағдарламашы, мұғалім, SMM-менеджер және дизайнерлер. Бұл мамандарға ұсынылатын айлық мөлшері 146 мың теңгеден басталып 501 мың теңгеге дейін. Кейінгі бір жылда еңбек нарығында бұл мамандықтардың сұранысы айтарлықтай өсім көрсетсе, кейбіреулері керісінше төмендеді. Мысалы, сатушы-кеңесші, сатушы-кассирлерге сұраныс 60,5 пайыз артқан. Сол

сияқты мейрамхана қызметкерлерін іздегендер көбейген – 295 пайыз, ал аспаздар, наубайшы мен кондитерлер үшін бос жұмыс орындары былтырмен салыстырғанда 359 пайыз өскен. Әкімші вакансиясына 169,7 пайыз, дәрігерлерге арналған бос жұмыс орны 72,4 пайыз артқан. Алайда кейбір мамандықтарға сұраныс өткен жылмен салыстырғанда төмендеген. Мысалы, жеткізушілерге арналған бос жұмыс орындар 49,9 пайыз, педагогтер үшін 41,3 пайыз, SMM

және контент-менеджерлерді іздегендер 32,8 пайыз азайған. Ал менеджерлер мен жүргізушілерге сұраныс 14,4 пайыз және 10 пайыз төмендеген.

Қазір Қазақстанда 9 миллионнан астам еңбекке қабілетті халық бар. Соның шамамен 80 пайызы жалдамалы жұмыс істейді, ал 24 пайызға жуығы өзін-өзі жұмыспен қамтығандар. Мамандар гибридіті және қашықтан жұмыс форматтарын жиі таңдай бастады, әрі бұл үрдіс алдағы жылдары одан әрі арта түседі деп болжанып отыр.

ФРИЛАНСЕРЛЕР САНЫ АРТПАҚ

Фрилансерлер клиенттерін және бизнес-әріптестерін өздері таңдайды. Осыған байланысты оларды жиі one-man firm, яғни «бір адамдық компания» деп те атайды. Мұндай мамандар үшін еркіндік пен икемділігі маңызды рөл атқарады. Олар қандай да бір мекемемен ұзақмерзімді келісімшартқа отырмай-ақ, белгілі бір жұмыс көлеміне қарай жұмыс көрсете береді. Бүгінде фрилансерлерді түрлі салалардан кездестіруге болады. Олар психология, заң, бизнес, маркетинг, ризолторлық қызмет, өнер, журналистика, дизайн, тіпті дашып қызметі секілді бағыттарда да еңбек етіп жүр. Мамандардың пікірінше, фрилансерлермен жұмыс істеу кәсіпкерлер үшін де тиімді. Себебі жұмыс беруші тұрақты қызметкерге қатысты әлеуметтік және құқықтық жауапкершілікті өз мойнына алмайды әрі

уақытқа емес, атқарылған жұмыстың сапасына қарай ақы төлейді. 2025 жылы әлем бойынша фрилансерлер саны шамамен 1,57 миллиард адамға жетті, бұл жалпы жұмыс істейтін халықтың шамамен 46-47 пайызын құрайды. Бұл көрсеткіш әлемдегі еңбек нарығының жартысына жуық бөлігінің «еркін еңбек» форматын таңдағанын көрсетеді. АҚШ-та фрилансерлер саны 76,4 миллион адамды құрап, елдегі еңбек күшінің маңызды бөлігін алып отыр. Үндістан мен Бразилияда да үлкен фрилансер қауымдастығы қалыптасқан. Демографиялық талдау көрсеткендей, фрилансерлердің басым бөлігі – 35 жасқа дейінгі жастар. Бұл жастардың икемділікке және кәсіби тәуелсіздікке жоғары баға беретініне дәлел. Фрилансерлер экономикаға елеулі үлес қосады. Мысалы: 2024 жылы фрилансерлердің ортақ табысы әлем бойынша \$1,5 трлн шамасында болды, бұл олардың экономикалық әсерінің айтарлықтай екенін көрсетеді. Жаһандық компаниялардың 40 пайызы жұмыстағы фрилансерлер санын арттыруды, ал компаниялардың 25 пайызы қызметкерлердің 30 пайызына дейін фрилансерлермен алмастыруды жоспарлап отыр.

Бүгінде Dice, Fiverr, Freelancer, Pchel, HireMyMom және Mediabistro сияқты фрилансерлерге арналған американдық және ресейлік интернет-ресурстар бар. Олардың басты артықшылықтарына сала немесе санат бойынша мамандандыруды, бір қызметті сату емес, жобаны орындау үшін команда қалыптастыруды, алдыңғы жұмыстарды қарау мүмкіндігін және фрилансерлерді қызмет көрсету сапасы бойынша саралауды жатқызуға болады. Қазақстанда, сондай-ақ Электрондық еңбек биржасында (enbek.kz) фрилансерлерге арнап олардың табыс табу мүмкіндіктерін кеңейту үшін жұмыс іздеу сервисін іске қосу жоспарлануда. Сондықтан қазірдің өзінде жұмыс берушілер қашықтан және кеңселік жұмыспен қамтуды үйлестіретін жұмыс форматның «гибридіті» моделін енгізу туралы ойлана бастады. Жұмыс берушілер мұндай жұмыс форматның – әкімшілік шығындарды азайту – жалдау ақысын төлеудің, электр қуаты, кеңсеге ауыз суы, қағаз, кеңсе тауарлары үшін ақы төлеудің қажеті жоқ және т.б. сияқты пайдасын түсінді. Жұмысшылар үшін де жақсы артықшылықтар бар – жолға уақытты үнемдеу, түскі асқа, киім-кешекке шығындарды азайту және т.б.

«ЖАЛҚАУ ҚЫЗ» ДЕГЕН КІМДЕР?

Адамдар бұрын жұмысты тек нәпақа табу көзі деп санады. Бүгінгі ұрпақ түсініпінде жұмыс тек табыс көзі ғана болмауы керек, өмірінің бір бөлігі болғандықтан, сүйікті ісін де болуы қажет деген ойда. Иә, қазіргі заманда «екі қолыңа бір күрек» табылмаса жарқын өмірдің ауылы алыс деген сөз. Жаңа киім, жақсы ас мәзірі, қызықты сапарлар, баспана мен көлік – барлығы жалақының көлеміне байланысты. Дегенмен бүгінгі ұрпақтың көпшілігі таңнан кешке дейін кеңсеге отырып, өмірінің біраз бөлігін төрт қабырға ішінде өткізуге бейілсіз. Олар екі қолына бірнеше «күректі» ұстада да еркін графикаі жұмыс істеп, қалған уақытын өздерінің сүйікті істеріне арнағысы келетіні байқалады. Сонымен қатар жас ұрпақ кеңсеге отырса да жауапкершілігі мен ауыртпашылығы аз, жүйкеге салмақ салмайтын жұмыстарды таңдауға бейім.

Қазіргі уақытта TikTok желісінде «жалқау қыздың жұмысы» (#lazygirljob) деп аталатын тренд танымал болып тұр. Бұл тренд адамдарды мансап сатысымен көтерілуді емес, стрессіз жұмыс іздеуге шақырады. Осындай хэштептер біршама адамдар ноутбук немесе компьютер алдында кофеілерін ұрттап, еркін графикаіті жұмыстарын желіге жүктеген. Сарапшылар егер 2010-2020 жылдар кезінде жұмыс көсіпте бастық болғысы келетіндердің онжылдығы болса, 2020-2030 жылдар анти-жұмыс онжылдығы болуы мүмкін дегенді айтады. 2020 жылы ғаламдық

пандемия басталғаннан бері бұл үрдіс қатты байқалған. Бүкіл әлем бойынша миллиондаған адам бірнеше айдың ішінде еңбек келісімшарттарын өзгертіп, өздеріне лайықты кестеге жұмыс істеуді қалаған. Яғни, жұмыстың адам өміріндегі рөлі басқаша сипат алды деген сөз. TikTok әлеуметтік желісінде #жалқауқызжұмысы хэштегімен жиналған көптеген бейнеролик бар. Соңғысы платформада миллиондаған көрініске ие, бұл тұжырымдаманың өскелең ұрпақ арасында танымалдылығын көрсетеді. Мысалы #lazygirljob хэштегі өткен жылдың өзінде 12 миллионнан астам қаралым жинаған. Оның ішінде өзін «жалқау қыздар» деп атайтын бейнелер жұмыстағы өмірдің қаншалықты оңай екені туралы баяндайды. Ол бейнелерде «Менің жұмысым – электрондық поштадағы хаттарға жауап беріп, күніне 3-4 қоңырау шалу, үзіліс жасау және жақсы жалақы алу» деген секілді атаулар бар. Мұндай бейнелердің астындағы пікірлерде «жалқау қыздың жұмысын» қалай табуға болатыны туралы кеңестер сұрайтын адамдар көп. Мәселен, ағылшындық Габриэль есімді қыздың жүктеген видеосында көп күш жұмсамай-ақ, жылына 60-80 мың доллар табуға болатынын айтады. Көптеген адам мұндай нәтижелерге қол жеткізу үшін көп уақыт пен күш қажет деп ойлайды, бірақ Габриэльдің айтуынша, мұндай кірісті ең аз жұмыс көлемімен қамтамасыз ететін лауазымдар бар. «Бұл ақша табудың және өзіңізге ұнайтын сүйікті ісіңізді жасауға уақыт табудың құралы» дейді ол. Бір қарағанда, қыздар өздерінен аз күш-қуат жұмсалатын жұмыс істегендерін мақтан тұтпайды, тіпті осы салада біраз тәжірибесі бар екенін айтады. «Мен өз жұмысымды жалқау қыз ретінде жақсы көремін. Маған адамдармен сөйлесудің қажеті жоқ, кеңсеге аптасына екі рет қана барамын. Сөзбе-сөз сандарды теріңіз, кәмпит жеңіз, әріптестеріңізбен сөйлесіңіз және лайықты жалақы алыңыз», деп түсіндіреді TikTok қолданушыларының бірі. Бұл тенденцияның TikTok-та кеңірек талқаны таңғаларлық емес, өйткені Z буыны «жұмысқа қарсы ұрпақ» ретінде белгілі. Статистика бойынша Ұлыбританияның Z ұрпақтарының 49 пайызы жұмыс олардың өмірінің маңызды бір бөлігі емес екенін мәлімдеген. Мұның да себебі бар. Ұлыбританияда 1997 жылдан кейін туғандар үй бағасының рекордтық өсуін байқаған және экономикалық дағдарыс кезеңін бастан кешіріп келеді. Яғни, бүгінгі жас ұрпақтың ойынша егер атқарған жұмысың өз үмітіңді ақтамайтын болса, жеке бас қажеттіліктеріңді өтемейтін болса кеңсеге күн ұзақ отырып, өміріңнің көп бөлігін өткізу тиімсіз. Яғни, тынымсыз еңбектен түк шықпайтын болса, олай еңбектенудің қажеті жоқ деп санап, «біз өз денсаулығымыз бен бақытымызды мансап пайдасына айырбастамаймыз», дегенді айтады.

Түйін:

Технологиялардың жылдам ілгерілеуі экономика үшін келешекті ашып қана қоймай, еңбек саласында жаңа сын-тегеуріндердің туындауына алып келді. Фрилансерлер қазіргі еңбек нарығының маңызды бөлігін құрайды. Олар экономиканың түрлі секторларында – IT, дизайн, маркетинг, білім беру және тағы басқа салаларда белсенді еңбек етеді. Дүниежүзілік статистика көрсеткендей, фрилансерлер еңбек нарығының жартысына жуық бөлігін алып отыр, ал олардың экономикалық үлесі күн сайын өсуде. Осылайша, жақын болашақта 85 млн-нан астам жұмыс орны еңбек нарығынан ығыстырылуы мүмкін. Ал адамдар, машиналар мен алгоритмдер арасында еңбекті бөлуге неғұрлым бейімделген 97 млн-нан астам жұмыс орны құрылатын болады. Сонымен қатар әлемнің 8 ірі экономикасының соңғы зерттеуіне сәйкес, 2030 жылға қарай орта есеппен 100 миллион жұмысшы немесе шамамен әр 16-шы адам қызмет түрін өзгертуге мәжбүр болады. Өз кезегінде, ЭЫДҰ бағалауына сәйкес, таяудағы 15-20 жылда қолданыстағы жұмыс орындарының 14 пайызы автоматтандыру нәтижесінде жоғалып кетуі мүмкін, ал тағы 32 пайызы жеке міндеттерді автоматтандыру шамасына қарай өзгеруі мүмкін. Еңдеше, алдағы еңбек нарығында бәсекелестік көбейеді деген сөз.

«АЛА КЕТ, НЕ БОЛСА ДА КӨШІҢЕ ЕРЕМ»

ЕШБІР АҚЫН ӨЗІНЕ-ӨЗІ «МАҒАН АҚЫНДЫҚ ҚАЛАЙ ҚОНДЫ?» ДЕП СҰРАҚ ҚОЙМАҒАН БОЛАР. БІРАҚ ІШТЕЙ ӨЗ ІШІНДЕГІ БАСҚА БІР ӘЛЕМДІ СЕЗІНІП ЖҮРЕТІНІ АНЫҚ, ТІПТІ БӨЛЕН КІТАПТЫҢ АВТОРЫ БОЛҒАННАН КЕЙІН ДЕ АҚЫН ДЕГЕН АТАУДЫҢ ӨЗІНЕ ҚАРАТА АЙТЫЛАТЫНЫНА БОЙ ҮЙРЕТЕ АЛМАЙ ЖҮРЕТІН КЕЗДЕРІ ДЕ БОЛАДЫ. ТЕК «АЯЛДА, ӨКПЕЛЕТСЕМ, КЕШІР, ӨЛЕН/АЛА КЕТ, НЕ БОЛСА ДА КӨШІҢЕ ЕРЕМ» ДЕП ҚАНА АЙТА АЛАДЫ. ТӨУЕКЕЛ ЕТЕДІ. ӨЙТКЕНІ АҚЫНДЫҚ ОҚЫП-ОҚЫП, ЖҮГІРІП-ЖҮГІРІП ДИПЛОМ АЛЫП ШЫҒАТЫН МАМАНДЫҚ ЕМЕС. «ҒАЙЫПТАН АЛЛАМ БЕРГЕН НЕСІБЕМ ЕҢ, СЕНЕН ҚАП ТІРЛІК КЕШЕМ НЕСІНЕ МЕН?» ДЕП ҚАНА ЖОРАМАЛІ МӘНДЕС ТҰЖЫРЫМ ЖАСАЛАДЫ. СОДАН БОЛАР, НАҒЫЗ АҚЫН КӨП ЖАҒДАЙДА ӨЗІН-ӨЗІ АҚЫН ДЕП ЖАРИЯЛАМАЙДЫ, ОНЫ ӨЗГЕЛЕР АЙТАДЫ. ПОЭЗИЯСЫ АЙТАДЫ.

Алғаш өлең жазған күнінен бастап, бүгінге дейінгі жазған жыр жолдары айтады. Біз де Жанат Әскербекқызының уақыт сынынан өткен жырларын оқып отырып, «ғайыптан Алла берген несібесінің» нағыз ақындық болып шыққанына да, «Ала кет, не болса да көшіңе ерем» дегенінен ерген көшінің көлікті болғанына да сүйсіне қарап қаламыз.

Жанат Әскербекқызымен алғаш рет поэзиясы арқылы таныс болдым. «Жас Алаштан» ба екен, «Өксіді аспан... өксідім мен...» деген өлеңіндегі:

*Қыл көпірде қырық түрлі ой,
Құбылады үмітті үрлей.
...Қайда бастан бара жатыр,
Жұмағында құлып түр ой,* – деген жолдарды оқығанда, жастау кезіміз ғой, ең алдымен жұмақтың есіпіндегі құлып тура мағынасында елестей қалды, әрине. Жұмағына құлып салып қоятындай бұл Жаратқан Иемізге не көрінді деп ойлай жаздап, сәлден кейін қайтадан оқысам, мәселе басқада екен. Бұл жолдардың ұшы мен қиыры кең ұғымнан елес берді. Тірі пенденің бәрі сол құлыптың ашарын білмейтіндей екенбіз. Тіпті кінәліні іздегіміз келетіндей. Ал дурысында – бұл тұста мәселе жұмақта емес еді. Тіпті мұнда жұмақ туралы әңгіме жоқ. Мұндағы құлып концепциясы – қоғамдағы аласапыран, қым-қиғаш қателіктер мен озбырлықтар кешені болар, бәлкім. Жұмақты іздеу – өзіңді тану жолы шығар. Мүмкін, жұмақ әркімнің қол жеткізгі мүмкін емес кеңістік, әлде жай ғана сезіне білу ме екен? Қалай болғанда да жұмақтың есіпіндегі құлып – тың ой түйіндеріне жол бастайтын өзіндік генеративті модель екен. Біздің жай тіршілік иесі ретіндегі ұғымымызда жұмақ ешкімге уәде етілмейді, сыйға тартылмайды. Ал ақынның нұсқауындағы жұмақ адамдық формуласымен ұштасып жатқан шексіздік болса керек.

Жанат ақынды алғаш рет осылай танып, кейін өзімен бір университетте қызметтес болып, жақын таныстық. Бұл таныстығыма да академик ұстазым Рымғали Нұрғали себепші болды. Тағы бір себепші болған адам – профессор Алма Қыраубаева. Алма апай менің кандидаттық диссертацияма жетекші ретінде тағайындалған күні оңаша шақырып алып, ғылым жолының мәнін, тереңірек барғандағы мағынасын түсіндірді. Сосын айтқаны «филологиядағы Жанаттың білесің ғой. Талантты ақын және өте білімді қыз. Ғылымның жолы саған да қиына бولا қоймас» деді. Профессордың осы бірауыз сөзінің өзі менен әлдеқайда жас болса да, ғылымға бұрынырақ келген Жанат Әскербекқызының ғалымдық портретін жеткізіп тұрды. Бұл күнде ол «Ғарыш билер ғұмырымды» (1999), «Қаракөз булақ» (2001), «Қаңтардағы қызыл гүл» (2001), «Көктүріктер әуені» (2002), «Қаз қанатындағы ғұмыр» (2007), «Миф-о-позия» (2022) жыр жинақтарының, «Миф-д-нессі және көркемдік әлем» (2004), «Көркемдік өріс» (2008), «Мифтің поэтикадағы қызметі» (2010) атты ғылыми-зерттеу еңбектерінің авторы.

Ақындық пен ғалымдық бір адамның бойындағы екі бағыт сияқты болғанымен, тереңірек бағамдасақ, екеуінің түп негізі бір тамырдан тарайтынына көз жеткізер едік. Және бұл екеуінің бір адамның бойынан табылуы – ғылымға да, поэзияға да ерекше құбылыс береді. Поэзияға тереңдік береді, ғылымға көркемдік береді. Осы қиырынан келсек, Жанаттың бойындағы табиғи таланты екі ұлы арнадан ой суырады. Ғалымдығы дәлдікке ұмтылса, ақындығы оны сезіммен көркемдеп, қазіргі заманның жасанды интеллектісі сияқты эффекттермен көркемдейді. Ғалымдығы өлшейді, ақындығы мензейді. Ғалымдығы салмақ береді, ақындығы сағынышты саз береді. Ғалымдығы – теориялық-философиялық формулалар парадигнада салтанат құратынында, ақындығы – метафораның тылсымдарында өрнек салып жүретінінде. Екеуіндегі ұлы мақсат – бол-

мыстың шындығын іздеу, болжап айту. «Қоңыраулы намыс қаруы болған еркін ел!// Тынысыменен жерұйық болып жер түлер.// Бабалар жолы қазына болған даламда.//Қазақтық қана Азаттық сәнін келтірер! – деп, «қазақтық» деген бір ауыз сөздің мән-мағынасын адамзаттық арманның айқындауышы деңгейіне дейін кеңейтіп алып шығады.

Метафора демекші, метафорасыз поэзия бола ма?!

*Сіз – ғұмырлық шер болдыңыз,
Күлкі, мұңға тел болдыңыз.
Көз жасымынан көл жасағам –
Қайық болып тербелдіңіз!* – дейді ақын. Көз алдыңызда не пайда болды? Әрине, қара сөзбен түсіндіруге көнбейтін алыс көкжиекке қарай кетіп бара жатқандай күй кештіреді. Автор – ішкі толқынысты табиғат көрінісіне айналдырудың шебері. Әдеби зерттеудің тілімен айтсақ, бұл – гиперболалық метафора. Сырттай қарағандағы бір адамның басындағы жағдайды кең мағыналы көрініске айналдырудың өзіндік тәсілі. Интеллектуалдық ішкі мән қолдан жасалмайды. Ол – табиғи нәрсе. Ол хаостан мағына жасай алады. Сөздің де экологиясын сақтап, байытып тұратын күшке ие етеді. Ақиқатты бөлшектеп танытады, деректер арасындағы жасырын заңдылықтарды аңғартады: *Қайлау-жаным құлазыр ел көшкендей, Өтірікке ешбір жан сенбес мендей. Тенселемін тірліктің толқынында, Жағандықты тек жалғыз мен көшкендей,* – деп жалғандықтың тіршілікпен жарыса жүрер табиғатына ой ұшқынын жібереді.

Поэзияға тұмысынан цифрлық тән ғой. Әрине, ол бір, екі, үш деген емес екені түсінікті. Цифрлық деген – сансыз қиылыстар мен күйылыстардың әлемі. «Көкірек-ті тырнаған шер, Көз жұмады ұлып-ұлып» деп те көрінбейтінді көрінетін етеді. *Жаным да ие бол, жүрекке де, Мен боп жалған дүниеге бір өкпеле. Мен боп кейде өгілті болмайсаға, Мен боп кейде сұмдыққа дір етпе де!* – дейді. Ғылыми зерттеуде аналогия деген ұғым бар. Яғни, кейбір таныс емес тұжырымдарды танытудың амалы. Қаланың асфальт жолынан жалыққан көңіл кейде даланың қара жолымен жүргісі келетіні сияқты, аналогиялар мәнінің астарын іздеудің ләззатын сыйлайды. Тіпті кеңірек айтсақ – әлем аналогия арқылы өзін таниды. Сол тұрғыдан келгенде Жанаттың жырлары ақындықтың болмысына сілтеме іспеттес. Поэзия мәселені тікелей айтатын ережелердің аумағына сыймайтынымен көркем. «Мен боп кейде егіліп болмашыға//Мен боп кейде сұмдыққа дір етпе де!» деп ақын басқаны мензеп тұрып өзін айтып немесе өзін айтып тұрып, басқаны меңзеуі поэзиядағы тереңдіктің мәнін ұғындырар еді.

*Ал, сен болсаң, мұлде есіңнен шығардың,
Мен туралы ойламайтын, Өткенім,* – деп, айта берсе таусылмай, эмоциясы асып-төгілер өткен шақ та адам кейпіне айналып, «Өткенім» болып, бір ғана сөзге сыйып тұр. Поэзияның көп сөйлемейтіні – оның ішкі психологиялық ұстанымы. Өлеңді сөз басып қалса, ол өзінің ішкі-сыртқы қуатынан айырылады. Ақын әңгімелемейді, тек сендіреді және сездіреді. Табысу мен айырылысуды жеке-жеке бөліп айтады, оны өткен шақтың образына айналдырып жеткізеді. Осы қиырдан көз салсақ, аналогия да, метафора да өлеңді төзімді ету үшін керек. Сөздің түбірлері де өзіндік бәсекелестіктің ешқашан бітпейтін ішкі майданында екені метафоралардан байқалады. Бұл да бір ғажайып аттракцион сияқты көріністер. Ақынның шеберлігі дегенімді де сол. Жанаттың поэзиясында жиі кездесетін риторикалық сурақтардың да орны бөлек. Сурағында жауабы тұратын ерекше құрылым.

*Ал, өзің ше, сананда шөгін қалған,
Жалқы сәттен қауышып көріп пе едің?!* – десе, оған жауап іздеп кетпейтінін түсінікті. Бірақ:

*Сұрылт дүние... Менің жаным үйлескен...
Мен ғана ма дәл осындай күй кешкен?! –* десе, оған «иә!» деп жауап бергің келеді. Өйткені саған соншалықты жақын әрі толған-дыратын сұрақ-жауап.

*Сыңар құстай сырт жүрген бір-бірінен,
Біздің жазмыш өзгеден неге бөлек?!
Өміріңе неге ендім – өзімде мін,
Өміріме неге ендің өзің менің?!*
*Есіндегі естелік есін алған,
Жүген-құрық сала алар сезімге кім?! –* десе, белгілі нәрселерді бейнелеп айтудың әсеріне елти жөнеліп, келесі өлеңдегі:

*Қарасу бойын жағалар жаным,
Не деймін енді саған, ардағым?
Түс көрм әлі өңге бергісіз,
Сол түстің бәрін саған арнадым,* – десе, біреуге арнап түс көру дегенді тек ақын ғана айта алатынын мойындайсың.

*..Бабам тіккен алты қанат үй қайда?
Мен сол үйдің үзгіі ем,* – десе ше?

Алты қанат үйдің үзгіі деген ұғымды киіз үйде өскендер біледі. Жанат киіз үйде өсті ме, өспеді ме – білмеймін, бірақ мен – өстім. Содан болар, мына жолдардағы философия-ның автордың өзінен де терең түсіне аламын. Үзік – уық пен тұырлықты бастыра жабылатын, киіз үйдің керегелерін неше қанат болса да қапсыра құшақтап тұратын жабдықтарының ішіндегі ең үлкені. Поэтикалық көзбен қарасақ, киіз үй формуласы – бірінсіз бірі толымды болмайтын алгоритм. «Бабалар тіккен алты қанат үй» – ұлттың өшпейтін дерекқоры. Автор үзікті сол дерекқордың қоды қызметінде қарап, тұтастанудың арғы бірігіні іздейтініне сілтеме жасаған екен.

*Алтайдың асуын асқан кім?
Ертістің кешуін кешкен кім?
Балқан тау шалғынын басқан кім?*

Құрлықты айналып көшкен кім? – деген риторикалық сурақпен басталатын жырдағы тарихтың көші қонырауын қағып көз алдында өте бастайды. Сураққа жауап іздеу керек сияқты. Осынау тарихи асулардан кімдер асуы мүмкін өзі? Алтай асып, Ертіс кешудің азапты жолы эмоционалды шиеленісті тудырып, тыңдаушыға тікелей жүгініп, шығарманың диалогтік сипатын көрсетеді. Бірақ жауап күтіп тұрмағаны анық. Демек, халықтың қаһармандық жады мен ұлылығын растау үшін баяндау мен сурақ жарыса шығып, есте қалмағанды еске түсірудің динамикасын арттыру процесін көреміз.

*Тақымын ер қажат,
Дидарын жел қажат,
Жүрегің шер қажат
Еркіндік іздеген ер – қазақ!* – дейді. Иә, жауабы осы екенін жобалағанбыз. «Ердің», «желдің», «шердің» заттық күйінен шығып,

ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУДЕ АНАЛОГИЯ ДЕГЕН ҰҒЫМ БАР. ЯҒНИ, КЕЙБІР ТАНЫС ЕМЕС ТҰЖЫРЫМДАРДЫ ТАНЫТУДЫҢ АМАЛЫ. ҚАЛАНЫҢ АСФАЛТ ЖОЛЫНАН ЖАЛЫҚҚАН КӨҢІЛ КЕЙДЕ ДАЛАНЫҢ ҚАРА ЖОЛЫМЕН ЖҮРГІСІ КЕЛЕТІНІ СІЯҚТЫ, АНАЛОГИЯЛАР МӘННІҢ АСТАРЫН ІЗДЕУДІҢ ЛӘЗЗАТЫН СЫЙЛАЙДЫ. ТІПТІ КЕҢІРЕК АЙТСАҚ – ӘЛЕМ АНАЛОГИЯ АРҚЫЛЫ ӨЗІН ТАНИДЫ. СОЛ ТҮРҒЫДАН КЕЛГЕНДЕ ЖАНАТТЫҢ ЖЫРЛАРЫ АҚЫНДЫҚТЫҢ БОЛ-МЫСЫНА СІЛТЕМЕ ІСПЕТТЕС.

бірін-бірі кимелей, қазақ деген халықтың анықтамалығының қызметін атқарып кетуінің көркем көрінісі. Бұл өлең оқылады дегеннен төрі, естіліп тұрады дегуе келіңкірейді.

Поэзия – кейде белгісіздікке саяхат сияқты. Ақын бұл жолда тәуекелге барарды, сәттілігін тілейді. Риторикалық сурақтарға жүгінеді. Қарапайым адам барды бар деп, жоқты жоқ деп түсінесе, ақын ол екеуінің арасынан ұқсастық тауып жүреді. Кейде саясат туралы болып басталған өлеңі махаббат туралы болып шығуы мүмкін. «Сонда ақынның ақын еместен айырмашылығы неде?» деген сияқты риторикалыққа жуық сурақ қойып қалсаңыз, ол былай: мына сздің көз алдыңызда тұрған адам – оның дәл өзі емес. Бұл – оның қарапайым пенде ретінде көпшілікпен араласып-құраласатын, кәдімгі алас-күлес тіршілік ортасындағы сыртқы бейнесі ғана. Ал нағыз өзі – поэзиясында. Оның шынайы өмірі соның ішінде. Күмірі – сөз, бірақ жұртқа ақыл айтып, жамырап жүрген жай сөз емес. Ол мінезге де байланысты болар, бәлкім. Жалпы, ақынның мінез-құлқы жайында жазайын десең, оны бір ізге түсіре алмайсың. Құбылмалылығынан емес. Ақындық мінездің полюстері шартараптан естіліп тұратынынан. Басқалар Жаңа жыл келді деп у-дү боп жатқанда, ол көне дәуірде жүреді. Артта қалғанынан емес. Болмыстың ежелгі мәнін келіп жатқан Жаңа жылмен салыстырудың сапарында жүретінінен шығар. Не болмаса, болашақты болжамақ болып, сен үшін де, мен үшін де сан түрлі сураққа жауап іздеумен әлек болады.

Оңайтұл ТҰРЖАН

КӨРІНБЕЙТІН ШЫНДЫҚ: БОРАН БҮРКЕГЕН ТАҒДЫРЛАР

Арман Әлменбеттің «Тергеуші» романына әдеби-философиялық талдау

Қазіргі қазақ прозасы жанрлық ізденістер мен мазмұндық тереңдікті жаңа белесіне шықты. Осы үрдістің алдыңғы шебінен көрінген Арман Әлменбеттің «Тергеуші» романы – оқырманға жай ғана детективтік хикая емес, адам жанының нәірмдері мен қоғамның көлеңкелі тұстарын айна-қатесіз бейнелейтін психологиялық реализмнің соны үлгісін ұсынды.

Автор детектив жанрының классикалық канондарын негізгі мақсат емес, нысанды ашатын құрал ретінде ғана қолданады. Шығарманы парактай отырып, біз тек қылмыскердің ізіне түспейміз, керісінше, өзіміз өмір сүріп жатқан ортаның «ішкі ағзасын» рентгенге түсіргендей күй кешеміз. Бұл – қылмыс пен жаза туралы баяннан төрі, қоғамның ішкі деструкциясы мен адам рухының эрозиясын зерттейтін терең әлеуметтік рефлексия. Автор бізге жұмбақ оқиғаны ұсына отырып, сол қылмыстың тууына мүмкіндік берген ортаның қасіретін көрсетеді.

«БОРАН» МЕТАФИЗИКАСЫ ЖӘНЕ ЛМИНАЛДЫҚ КЕҢІСТІК

Шығарма Қызылшын ауылында он алты жастағы Гүлмираның жоғалуымен басталады. Мұндағы Қызылшын – жай ғана топоним емес, мемлекеттік бақылау мен стихиялық бәсекесіздіктің арасындағы «лиминалдық кеңістіктің» көрінісі. Ақ түтек боран құрсауындағы ауыл сыртқы әлемнен үзілген «жабық кеңістікке» айналып, адамдардың жасырын сырлары мен ішкі үрейлерін сыртқа шығарады. Бұл жерде Боран – Альбер Камюдің «Талапайын-дағы» індет секілді метафизикалық үнсіздіктің, жаппай соқырлықтың белгісі. Ол қоғамның аморальдық күйін бүркеп, қылмысты «заңдастырады», өйткені ақ түтекте із де, кінә де тез өшеді. Бұл жерде әркім өз боранымен жалғыз қалған: «қазаны бөлектің – қайғысы бөлек» деген ұстаным мен ұжымдық үнсіздік қоғамның моральдық эрозияға ұшырағанын көрсетеді.

Тергеуші Бағылан әр есікті қаққан сайын, қоғамның бетпердесі сыпырылып, жантүршігерлік шындықтардың ұшы шығады. Автор осы атмосфера арқылы: «Біз шындықты көре алмаймыз ба, әлде көргіміз келмей ме?» деген фундаменталды сұрақ қояды. Боран мұнда – кейіпкерлерді өз ар-ұжданымен бетпе-бет келуге мәжбүрлейтін катализатор. Соңында Арман Әлменбет оқырманды экзистенциалды таңдау алдына қояды: боранды сылтау етіп шындыққа көз жұма қараймыз ба немесе Бағылан секілді сол қараңғылықты тіліп өтеміз бе?

БАҒЫЛАН: ЖҮЙЕДЕП -СИЗИФ- ЖӘНЕ СОҢҒЫ ИДЕАЛИСТ

Басты кейіпкер, қаптан Бағылан Сейітқан – біз үйренген «суперқаһарман» емес. Ол – зейнет жасана жакындаған, басында несиеі, мойнында отбасылық тауқыметі бар, жұмыс пен үй арасында сабылған кәдімгі тірі жан. Автор оны идеалдандырудан саналы түрде бас тартып, шаршайтын, күмәнданатын кейіпкерді ұсынады. Алайда Бағыланның құрғақ «функция» болудан бас тартып, «адам» болуға талпынуы оны экзистенциалды деңгейге көтереді. Оның образы – грек мифологиясындағы Сизифтің заманауи көрінісі: ол өз тасы – ар-ұжданнан, тіпті оның қайта құлайтынын сөзсе де, бийіке домалатуды бір сәт те тоқтатпайды.

Гүлмираның жоғалуы оның ішкі әділдік таразысын соңғы рет сынаған іс болды. Бағыланның әрекеттері жай ғана кәсіби міндет емес, бұл – оның «моральдық релятивизм» дәуіріндегі жеке этикалық таңдауы. Оның ішкі әлемі сыртқы ортасынан әлдеқайда кең: пеш жанындағы үнсіздігі мен ішкі монологтары арқылы біз тергеушінің суық санасын емес, жанашыр жүрегін көреміз. Ол Шерлок Холмс сияқты «логикалық машина» емес, көбіне Жорж Сименонның комиссар Мегрэсіне жақын; қылмысты фактілермен емес, адамның болмысын сезіну арқылы шешеді. Оның қызметтестері мен басылығы формальдылықпен айналысып жатқанда, ол күмәнданды, іздейді және ақиқатқа ұмтылады. Сыртқы киім жүйесінің шекпені болғанымен, Бағылан нәтижеге емес, процеске – кез келген жағдайда адам болып қалуға жауапты заманауи Сизиф.

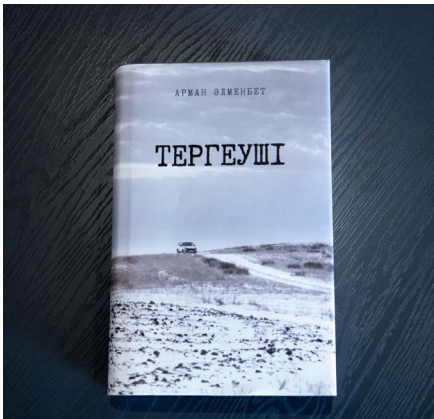
ҚОҒАМНЫҢ «КШІРЕЙТІЛГЕН МОДЕЛІ»

Романдағы кейіпкерлерді автор «ақ пен қара» деп бөлмейді, мұндағы әрбір тұлға – өз шындығының тұтқыны. Біз олардың ішкі әлемін автордың дайын анықтамаларынан емес, үнсіздігінен, кездейсоқ қимылынан немесе қысқа қайырмаң диалогтарынан танимыз. Ол алты жастағы Гүлмираның жоғалуы – қоғамдағы қорғансыздықтың символы болса, оның айналасындағылар сол трагедияны әрқилы қабылдайды. Ауыл байларының бейнесінен біз «жабайы капитализм» мен феодалдық сананың сұрықсыз синтетісін, күштінің әлсізге көрсететін символикалық зорлық-зомбылығын көрсек, Альфия мен Владимир, Жәния сияқты кейіпкерлер – Пьер Бурдьё айтқан «әлеуметтік шеттетілудің» құрбандары, «көрінбейтін адамдар». Автор шығармадағы әр кейіпкер арқылы заманауи қазақ қоғамының панорамалық көрінісін ұсынады. Онда біреулер үшін «креслоның амандығы» мен «шу шықауы» маңызды болса, енді бірі үшін татулық пен тыныштық – тек бейресми келісімдердің жемісі. Арман Әлменбет осы «көрінбейтін» қабатты жарыққа шығару арқылы оқырманды «біз кімбіз және қайда бара жатырмыз?» деген сурақпен бетпе-бет қалдырады. Мұндағы әрбір кейіпкер – біздің рухани жұтандырымыз бен моральдық эрозиямыздың бір-бір бөлшегі.

ҚЫЛМЫС ПЕН ЖАЗА: ТЕХНОЛОГИЯ МЕН ТҮЙСК

Романдағы тергеу амалдарының заманауи сипаты шығарманың реалистік қуатын арттырып тұр. Автор «биллин» жүйесін, телефон қоңырауларын қадағалау мен қазіргі полицияның күнделікті жұмыс тәртібін детектив жанрының қатаң талаптарына сай, өте дәл әрі нақты суреттейді. Бұл детальдар оқырманнан оқиғаға сенімін нығайта түседі.

Алайда Арман Әлменбет бұл жерде маңызды бір парадоксты алға тартады: ең озық технологияда адамның түйсігі мен жанашырлығын алмастыра алмайды. Бағылан – заманауи гаджеттер мен құрақ цифрларға ғана сүйенетін «технократ» емес. Ол техника беретін деректерден гөрі, өз көзімен көрген, көкейімен түйген және адам табиғатының иірімдерінен тапқан шындыққа көбірек сенеді. Автор осы

арқылы «жансыз жүйе мен тірі жанның» арасындағы айырмашылықты көрсетеді. Бұл логика қылмыстың ашылуында шешуші рөл атқарады. Сюжеттік шиеленістің шешілуі – жай ғана заң баптарының жеңісі емес, бұл ең алдымен кейіпкердің ар-ұждан алдындағы есебі. Сондықтан да болар оқиғаның соңындағы нүкте қылмыскердің жазалануымен ғана емес, адамның ішкі әділдік іздеу жолындағы рухани жеңісімен қойылады.

РОМАННЫҢ СТИЛЬДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жазушының тілі – бөлек тоқталуды қажет ететін құбылыс. Арман Әлменбет ұзын-сонар баяндаудан, артық теңеулер мен шұбаңдақ эпигеттерден саналы түрде бас тартып, қазіргі заман оқырманына қажетті қысқа, нық стильді таңдаған. Кейіпкерлерді өз әлеуметтік деңгейінде, табиғи тілде сөйлестуі шығарманың деректілік салмағын арттырса, протоколдық тіл мен кітап тілінің шебер шендесуі кәсіби ортаның ішкі мәдениетін, ондағы салқын логиканы айна-қатесіз көрсетеді. Баяндау мәнері режиссерлік шешімдерге толы кинематографиялық сипатымен ерекшеленеді: оқырман оқиғаны жай оқымайды, оны қарлар жиынтығындай көз алдынан өткізеді.

Арман Әлменбет – детальдармен жұмыс істеудің хас шебері. Пештің дыбысы, үсіген беттің удай ашуы немесе тергеу бөлмесіндегі қолқаны қапқан темекі түтіні – шығарманың нуар стилін қоюлатып, оқиғаға психологиялық тереңдік беретін маңызды штрихтар. Бұл шеберлік Бағыланның үйіндегі адами болмысты ашуда немесе Альфияның үйіндегі кедейлікті суреттегенде анық байқалады. Автор іштер мен дыбыстарды дәл сипаттайтын соңшалық, оқырман кейіпкермен бірге сол үмітсіз ортаны ішіне кіріп кеткендей қатысу эффектін кешеді.

Бұл тереңдік тек сыртқы атмосферада емес, шығарманың ішкі құрылымында да жалғасын тапқан. Роман Эрнест Хемингуэйдің әйгілі «айсберг принципіне» құрылған: көрінетін сюжеттік желі – айсбергің су бетіндегі кішікене ғана бөлігі де, ал оның астында постколониалдық жарақаттар, таптық теңсіздік және адам рухының жалғыздығы жатыр. Гүлмираның тағдыры – психоәлеуметтік вакуумда қалған, қауіпсіздік пен қолдаудан мақұрым ұрпақтың метафорасы. Бұл – бір ғана қыздың емес, қоғам жадынан жоғалып кеткен үміт пен сенімнің жоқтауы.

Автор бізге дағын мораль ұсынбайды. Ол бізді Бағыланымен бірге боранды далада тергеу жүргізуге және өз ар-ұжданымыздың алдында жауап беруге мүмкіндік береді. Бұл – құтық қорғау органдары мен ауылдағы бейресми неархивның астарларын аша отырып, қоғамның ең ауыр диагнозын жалаңаштап беретін шеберлік.

Романдағы «бұрынғы» мен «қазіргінің» үндестігі – өткен дәуірдің этикасы мен бүгінгі күннің прагматизмі арасындағы көрінбейтін тартыс. Автор Бағылан арқылы моральдық құндылықтардың трансформациялану процесін көрсете отырып, «Тергеушінің» әлеуметтік-психологиялық зерттеу деңгейіне көтереді. Бұл туындыны Фридрих Дюрренматтың «Уәде» романымен немесе Скандинавиялық нуар шеберлерінің еңбектерімен салыстыруға болады. Мұндағы басты мақсат – қылмыскерді құрықтау ғана емес, сол қылмысқа жағдай жасаған орта мен адам психологиясын әшкереу.

ТҮЙІН: ҚАЛЫПТАСҚАН ТӘРТІП ПЕН ІШКІ БОСТАНДЫҚ

«Тергеуші» – бұл жай ғана қылмыскердің есімін білу үшін оқылатын шығарма емес. Бұл – мағына мен прощестің романы. Арман Әлменбет детектив жанрының сыртқы қабығын шебер пайдалана отырып, ұлттық прозамызға «әлеуметтік-философиялық нуардың» ең үздік дәстүрлерін алып келді.

Шығармаға Эмиль Дюркгейм сипаттаған «аномия» күйі тән: қоғамда заң мен ереже бар, бірақ моральдық бағдар жоқ. Қызылшын ауылы – сырттай тірі, бірақ іштей бос кеңістік. Гүлмира жоғалғанда ешкімнің оны шындап іздемеуі – Бодрийяр айтқан «символикалық өлімнің» көрінісі. Мұнда Мишель Фуконың билік пен дискурс туралы тұжырымдары ақиқаттың қалай қалыптасатынын айғақтайды: шындықты фактілер емес, кімнің сөйлесуе хақы бар екенін анықтайтын бейресми иерархия бекітеді.

Автор пафостан саналы түрде бас тартып, хаттамалық дәлдік пен адамның ішкі үрейін үндестіре білген. Бұл роман – бүгінгі қоғамға байлалған ашық диагноз: біз шындықты көрінбедіктен емес, сол шындықтың астында қалып қоядан қорыққандықтан үнсізбіз. Мұндағы тыныштық – әділет орнағаннан емес, бәрінің шаршап, морт сынғанынан пайда болған саңырау тыныштық.

«Тергеуші» – қазақ әдебиетіндегі интеллектуалды ізденістердің жаңа белесі. Бұл кітап бізді жауап беруге емес, сурақ қоюға үйретеді. Бұл шығарма оқырманға дайын жауап бермейді. Ол автормен бірге тергеу жүргізуге, өз ар-ұжданының алдында жауап беруге итермелейді. «Тергеуші» – бүгінгі қазақ әдебиетінің универсалды, әлемдік әле

БҮГІН ИТАЛИЯНЫҢ МИЛАН МЕН КОРТИНА-ДАМПЕЦЦО ҚАЛАЛАРЫНДА ҚЫСҚЫ ОЛИМПИАДАНЫҢ АЛАУЫ ТҮТАНАДЫ. ОСЫМЕН ЖИЫРМА БЕСІНШІ РЕТ ӨТКЕЛІ ТҮРҒАН АҚ ОЛИМПИАДАҒА ӘЛЕМНІҢ 90 ЕЛІНЕН ЖАЛПЫ САНЫ 2 900 СПОРТШЫ (ОЛАРДЫҢ 47 ПАЙЫЗЫ – ӘЙЕЛДЕР) ҚАТЫСПАҚ. ОЛИМПИАДАНЫҢ АШЫЛУ САЛТАНАТЫ 1925 ЖЫЛЫ НЕГІЗІ ҚАЛАНҒАН, «МИЛАН» МЕН «ИНТЕР» ФУТБОЛ КЛУБТАРЫНЫҢ ЖЕКЕ АЛАҢЫ САНАЛАТЫН ӘЙГІЛІ «САН СИРО» СТАДИОНЫНДА ӨТКІЗІЛЕДІ. МҮНДА 1934 ЖӘНЕ 1990 ЖЫЛДАРЫ ФУТБОЛДАН ӘЛЕМ ЧЕМПИОНАТТАРЫНЫҢ ОЙЫНДАРЫ ӨТКЕН-ТІН. ДАҢҚЫ ДҮНИЕЖҮЗІНЕ ТАРАҒАН ИТАЛИЯЛЫҚ ӘНШІ АНДРЕА БОЧЕЛЛИ ОЛИМПИАДА ОЙЫНДАРЫНЫҢ АШЫЛУ САЛТАНАТЫНДА ӨНЕР КӨРСЕТПЕК. 2006 ЖЫЛЫ ТҮРИНДЕ ӨТКЕН ҚЫСҚЫ ОЛИМПИАДА ОЙЫНДАРЫНЫҢ ЖАБЫЛУ САЛТАНАТЫНДА ӘЛЕМДІ ТАҢ-ТАМАША ЕТКЕН ОНЫҢ ПЕРФОРМАНСЫНАН КЕЙІН ӘЛЕМ ЖҰРТШЫЛЫҒЫ ОНЫҢ ҚАЙТАДАН ОЛИМПИАДА САХНАСЫНА ШЫҒУЫН АЙРЫҚША КҮТПІП ЖҮР. ТАРИХТА АЛҒАШ РЕТ ОЛИМПИАДА АЛАУЫ ЕКІ ҚАЛАДА – МИЛАНДАҒЫ ӘЛЕМ АРҚАСЫ МЕН КОРТИНА-ДАМПЕЦЦО ПЯЦЦА ДИБОНДА ҚАТАР ТҮТАНБАҚ.

Ақ

ТОҒЫЗЫНШЫ ОЛИМПИАДА

Милан Олимпиадасы – Қазақстан ұлттық құрамасы қатысқалы жатқан тоғызыншы дода. Бұған дейін біздің атлеттер төртжылдықтың басты додасында жалпы саны 8 медаль жеңіп алған. Оның біреуі – алтын, үшеуі – күміс, қалғаны – қола жүлделер.

Биыл елімізден 18 ер мен 18 әйел – барлығы 36 спортшы Олимпиада жолдамасын иеленді. Бұл Бейжіңде өткен 2022 жылғы Олимпиадамен салыстырғанда екі қатысушыға көп.

Отандастарымыз спорттың 10 түрі бойынша сынға түседі. Олар: шаңғы жарысы, конькимен жүгіру, биатлон, трамплиннен шаңғымен секіру, шорт-трек, фристайл-могул, фристайл-акробатика, мәнерлеп сырғанау, шаңғы қоссайысы және тау шаңғысы спорты.

Олардың қатарында ұзақ жолдан өткен тәжірибелі атлеттер де, тұңғыш рет Олимпиадаға қатысатын дебютанттар да бар. Ұлттық құраманың ең жас мүшесі – 16 жастағы Асан Асылхан. Ол Ақ олимпиадада фристайл-акробатикадан медаль үшін таласқа түседі. Ал команданың ең тәжірибелі әрі жасы үлкен спортшысы – шорт-трекші, Азия ойындарының бірнеше дүркін чемпионы және жүлдегері Абзал Әжғалиев пен фристайлшы, Олимпиада ойындарының қола жүлдегері Юля Галышева. Екеуі 33 жаста.

ОЛИМПИАДА:

ГЕНДЕРЛІК ТЕҢДІК СТРАТЕГИЯСЫ ҮСТЕМ ОЛИМПИАДА

Биылғы басты ерекшелік – бұл тарихтағы алғашқы ресми екі қала қамтылған Қысқы Олимпиада болмақ. Десе де, ресми түрде екі қала ғана аталғанымен, төрт жылдықтың басты додасы Италияның бірнеше курортында қатар ұйымдастырылады. Миланда мұз айдындағы жарыстар өткізілсе, Кортина д'Ампеццода тау шаңғысы, керлинг, шана спорты мен скелетон жарыстары өтеді. Вальгеллина мен Ливиньо қалашықтарында атлеттер фристайл, сноубординг пен ски-альпинизмнен өзара бақ сынаиды. Ал Вал ди Фемме

мен Предаццо бөктерінде шаңғы жарыстары, трамплиннен секіру, қоссайыстан жарысса, Антхольц аймағында биатлоншылар өзара кім мықтыны анықтайды.

Айта кетерлігі, Кортина-д'Ампеццо қаласы араға 70 жыл салып, Ақ Олимпиада ойындарын екінші рет өткізгелі тұр. Бұған дейін ЮНЕСКО мұрасына енгізілген, Альпидегі ең сәнді курорт аймағы саналатын

өлкеде 1956 жылы Қысқы Олимпиада ойындары өткен болатын. Тағы бір ескеретін жайт, мұндағы Олимпиада стадионында 1981 жылы Джеймс Бонд туралы 12-фильм түсірілген.

Веронадағы Ежелгі Рим аренасы – Олимпиаданың ең көне нысаны. Ежелгі амфитеатрдың салынғанына шамамен 2000 жыл болды. 1 ғасырда салынған аренада бір кездері гладиаторлар жекпе-жектері ұйымдастырылса, енді бұл тарихи жерде 2026 жылғы Олимпиада ойындарының жабылу салтанаты өтпек.

Бұл Олимпиада ойындары тарихтағы гендерлік теңдік стратегиясы үстем қысқы ойындар болмақ. Алғаш рет әйелдерге бөлінген квоталар саны 47 пайызға жетті. Бұл – қысқы ойындар тарихындағы ең жоғарғы көрсеткіш. 116 спорт түрінің 50-і әйелдерге арналған, ал 12-сі аралас форматта өтпек. Осылайша, әйелдер барлық ойынға рекордтық көрсеткіште (53,4 пайыз) қатыспақ.

ЕҢ КӨП ҚҰРАМА – АҚШ ПЕН КАНАДА

Апеннин түбегінде өтетін бұл Олимпиадаға ең көп атлет алып келетін – АҚШ құрамасы. Осымен 16 Олимпиадада қатарынан ең көп спортшыны қатыстыратын Америкадан бұл жолы 232 атлет бақ сынаиды. Канададан – 207 атлет, ал Олимпиада иесі – Италия сапында 197 спортшы қатысады. Германия – 185, Швейцария – 175, Франция – 160, Қытай – 125, Жапония – 120, Чехия – 115, Аустрия – 115, Швеция – 110, Финляндия – 103, Норвегия – 80, Оңтүстік Корея – 71, Польша – 59, Ұлыбритания – 53. Қатысушылар саны жағынан топ-25-ке Латвия (67), Украина (46), Қазақстан (36), Эстония (32) кіреді.

Ал Молдова мен Армения 7 атлет, Әзербайжан, Қырғыз Республикасы мен Өзбекстан 2 спортшыдан аттандырмақ.

Бенин, Боливия, Венесуэла, Гвинея-Бисау, Колумбия, Малайзия, Мальта, Монако, Нигерия, Пәкістан, Сан-Марино, Сингапур, Уругвай, Эквадор мен Эрритрея құрамаларынан 1 спортшы қатысады.

Бенин, Гвинея-Бисау мен Біріккен Араб Әмірлігінің атлеттері алғаш рет Қысқы Олимпиада ойындарына барып отыр.

Биыл Олимпиадаға қатысатын жасы ең үлкен атлет – Рич Руохонен. 54 жастағы спортшы – керлингтен АҚШ құрамасының белді ойыншысы. Ал әйелдер арасында 52 жастағы сноубордшы Клаудия Риглер жастармен иық тірестіріп, жүлдегер қатарынан көрінуге барын салмақ. Клаудия осымен бесінші рет Олимпиада алаңында өнер көрсетеді.

41 жастағы тау шаңғышы Линдси Вонгтің бұл бесінші Олимпиадасы. 2010 жылы Ванкувер Олимпиадасында чемпион атанған ол – АҚШ құрамасының басты үміті. Одан бөлек, шаңғы тебуден үш дүркін Олимпиада чемпионы, 2008 жылдан бері Словакия атынан сынға түсіп жүрген Анастасия Кузьмина төртінші Олимпиадасында да алтын үшін таласқа түспек.

Ең қызығы, алғаш рет Олимпиада ойындарында анасы мен баласы сайысқа түседі. 47 жастағы мексикалық шаңғышы Сара Шлепер жетінші Олимпиадасында Олимпиада тұғырын бағындырып көруге барын салады. Ал оның 17 жастағы ұлы Лассе Гасиола анасымен бірге Олимпиадаға баруға лайық деп танылды. Анасы мен баласы супергигант пен гигант слалом сайысында жарысқа араласады.

Гонконг үкіметі Ақ Олимпиадада алтын алған атлеттеріне 770 000 АҚШ долларын төлеу туралы жарлық шығарды. Жүлде қоры ең көп жетілік құрамында Қазақстан да бар. Олимпиадада дес бермеген үздіктерге Сингапур Үкіметі – 737 000, Тайвань – 720 000, Индонезия – 346 000, Израиль – 315 000, Италия – 295 000, Қазақстан – 250 000 АҚШ доллары көлемінде сыйақы бермек.

NHL ОЙЫНШЫЛАРЫ ОЛИМПИАДАДА

Ерлер арасындағы хоккей жарысы бұл Олимпиаданың басты додасы Батанады. Әлемді өзіне қаратқан ең мықты лига – Ұлттық хоккей лигасында (NHL) ойнайтын хоккейшілер бұдан былай өз ұлттық құрамаларының сапында ойнап, Олимпиада жүлдесіне таласа алады. 2014 жылдан бері Ұлттық хоккей лигасы мен Халықаралық хоккей федерациясы ойын кестесін өзара келісе алмай, лига ойыншыларын Олимпиадаға жіберуге рұқсат бермей жүрген еді. ҰХЛ-ның бір топ ойыншысы соңғы 10 жыл бойы әлемдік хоккейдің деңгейін көкке көтеріп, рекордтан рекорд тіркеп, спорт тарихында өшпес із қалдырды. Десе де, олардың ешбірі Олимпиада ойындарына қатыспаған. Осылайша, әлемнің ең мықты хоккейшілері Милан төрінде Олимпиада тұғырына көтерілуге күш салады. Турнирдің басты фавориттері қатарында Канада, АҚШ және Швеция құрамалары бар.

Биыл ойын бағдарламасына алғаш рет ски-альпинизм (ерлер мен әйелдер спринті, аралас эстафета) жарыстары енгізілді. Одан бөлек, ойын кестесіне скелетоннан командалық сайыстар, шана спортынан әйелдер қоссайысы, шаңғы спортынан ерлер мен әйелдер арасында фристайлдағы дуал-могул, әйелдер арасында трамплиннен секіру жарыстары енгізілмек.

Бетті дайындаған Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ

Меншік иесі –
«Айқын-Литер» ЖШС

Директор –
Талғат ЕШЕНҰЛЫ

Бас редактор
Бауыржан БАБАЖАНҰЛЫ

Бас редактордың орынбасары
Тоқтарәлі ТАҢЖАРЫҚ

ЖУРНАЛИСТЕР:
Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ,
Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ,
Наурызбек САРША,
Ділда УӘЛИБЕК,
Ахмет ӨМІРЗАҚ
(Алматы қаласы)

ТЕХНИКАЛЫҚ БӨЛІМ:
Елдар ҚАБА
(беттеуші-дизайнер)

Корректор:
Саягүл САПАРҚЫЗЫ

Нөмірдің кезекшісі:
Наурызбек САРША

- Астана қ. «Медиа-холдинг» «ERNUR» ЖШС Сипеті көшесі 30, тел.: 8(7172) 99-77-77
- Тапсырыс №10200. Тарапымы 5762 Көлемі 4 б. т.

Бағасы келісім бойынша

Мекенжайымыз: 010000. Астана қаласы, Д.Қонаев көшесі 12/1

Редакция телефоны – 8(7172) 72-95-39
ЖАРНАМА БӨЛІМІ:
8(7011) 675-42-14, 8(7172) 72-95-31
reklama.liter@gmail.com
ЖАЗЫЛУ ЖӘНЕ ТАРАТУ БӨЛІМІ:
8(7711) 804-61-32, 8(7172) 72-95-39
podpiska.alt@gmail.com

- Мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді
- Оқырман хаттарына жауап қайтарылмайды
- © «Түркістан» жарияланған материалдарды сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.
- Суреттердің сапасына редакция жауап береді
- © Мақалалар коммерциялық негізде басылды
- Жарнамалар мазмұнына редакция жауап бермейді

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Газет «Түркістан» газетінің компьютер орталығында теріліп, беттелді

Газет ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, Ақпарат комитетінде тіркеуге алынып, қайта есепке қою туралы №КЗ20VPY00019166 куәлігі 08.01.2020 жылы берілген.

Индекс: Жеке жазылушылар үшін – 65413, мекемелер мен ұйымдар үшін – 15413.